

M. Cl. Crnčić: Five Maria.

Žalostni večeri.

V daljavi svirala je godba k plesu.
Brez pesmi v srcu, brez boga, brez vere,
tako sem šel v te žalostne večere,
bolan na duši, truden na telesu.

Na dnu morja so zvezde samovale
s popačenimi, dolgimi obrazi.
In pekli so nevspehi in porazi
in dobre želje, ki so še ostale.

Na dnu srca je bilo polno gneva
in žalosti, mogoče i zavisti — — —
Nenadoma sem šel. Tako gre tisti,
ki rajši v noč gre, ko da čaka dneva.

* * *

In srečal sem jih, ki so se smejali
s prešernim glasom in prešerno gesto;
hodili roko v roki so z nevesto,
ker so se sami hoje bali.

In blede brate srečal sem obupa.
Visela jim je kletev na čeljusti,
pa rajali so, vsi nadležni, pusti,
ker jim je bilo srce polno strupa.

In one, ki jim duša več ne sanja,
sem srečal, pa pri žalostni zavesti
smejo se svoji bedi in bolesti
in plakajo, ko opijo se žganja.

In vsi, in vsi so mi prišli nasproti:
pijani, trezni, radostni, pottti,
že od začetka posvečeni smrti,
vsi silno bedni na tej bedni poti.

In srečal sem vse vrste in vse sloje.
V daljavi svirala je godba k plesu,
v mladosti bilo je in prav o kresu
in plapolalo je spoznanje moje.

* * *

In vedel sem, da vedno sam ostanem:
preklinjajoča pesem, vedno ena,
iz smeha in iz plača porojena
v palačah, kočah, ječah in na planem.

In vedel sem, da tod ni zadoščenja.
Zaman se v srcu maščevalnost zbira,
zaman z življenjem duša se prepira,
vse enkrat mah zarase pozabljenja.

Enako. Pa naj popanc triumfira.
Jaz pojdem v svoje nočno domovanje,
da čujem želj nespolnjenih ječanje
in tarnanje veselja, ki umira.

To moje duše večna je postava,
sodruge nesoglasja in nemira.
Le naj v daljavi godba k plesu svira.
Samota moje bo veselje in zabava.

Pavel Golia.

Obisk.

Spisal Milan Pugalj.

I.

Praprotnikovi obedujejo. Proti vratom v kuhinjo sedi štiriletna hčerka Mica, punčka svetlih las majhnega noska in belih drobnih zob, njej nasproti obrnjena s hrbtom k oknu, obeduje gospodinja, ki kaže vsled svojih ostrih in izmučenih potez okroglih trideset let. Kadar se zasmeje, se pokaže v desnem kotu dolg zlat zob. Ta izpremeni njeno lice v nekaj mrtvega, mašinskega. Tudi žveči tako, da ji pokajo v sklepih čeljusti. Na stari zeleni zofi ob steni sedi mati, ki nima nobenega zoba več, in njej nasproti debelušni in dobrovoljni Praprotnik.

Govor teče o vojski in Mica vrže nenadoma žlico po mizi, zagrabi očeta za rokav in dvigne s pretresljivo novico oči.

„Ali veš,“ pravi, „ali veš, atek, da smo se tudi mi vojskovali?“

„Kje pa . . . presneta zadeva!“

„Smo se kar na dvorišču!“

„Kdo pa?“

„Lida (to je sosedova psica) in jaz. Zmaga je moja! Ona me je hotela zagrabití za nogo, pa sem jo ujela ravno takrat za rep.“

V tem se odpro vrata in v sobo stopi droban človek s ptičjim obrazom. Usta majhna, nos majhen in oster, oči majhne in hrbet upognjen. Lasje so svetli in počesani na levo plat.

„Servus, Janez!“

„Lojze, slava ti! Odkod so te prinesle blage sapice?“

„Na vojsko me neso!“

„Saj res. Ti si rezervist!“

„Rezervist!“

Lojze sede k Mici in je dobre volje. On je človek, ki se takoj uživi v vsak položaj in se ga tudi kmalu naveliča. Ker je zdaj vojska, je naravno, da gre na vojsko. Ne premišlja o tem ne tja ne sem in govori tako, kakor bi bil že vse svoje življenje pripravljen, da gre danes na vojsko.

Praprotnica dá Lojzetu žlico in krožnik in povpraša po njegovi ženi. Mati majè z glavo in pristavlja:

„Jejmene, jejmene, glejte si, na vojsko morate! Jaz se tako bojim, da bo moral iti še naš.“

„Saj ni bil vojak!“ reče žena suhoparno.

„Sem prelepo zrasel,“ razlaga Praprotnik in vtika zobotrebec med zobe.

Lojze živi v oddaljenem nemškem mestu. Uradnik je v tovarni in mu vedno manjka denarja. Mimo tega ume dobro živeti in kaditi najboljše cigarete. Nekaj kron ujame privatno. Tu ali tam posreduje kako prodajo in pri prijateljih, ki so v slabših razmerah nego on, si izposoje „za par dni“ denar. Tem, kakor sploh nikomur, ničesar ne vrača. Če pa ima denar, pelje rad vsakoga v gostilno ali na dom in mu postreže s tisto galantno diskretnostjo, kakor jo kažejo nekateri bogataši, ki plačujejo le potom svojih blagajnikov.

Po obedu gre Lojze v vojašnico in se vrne zvečer preoblečen v vojaka. Zvezd nima, in dasi so mu dali najmanjši kroj, mu je vendar vse preveliko.

„Dve kroni mi lahko daš,“ pravi mimogrede. „Prišlo je to vse — nekako — iznenada.“

Popravlja si krpo, ki jo ima za vratom preko ovratnika zaradi potu ali česa, in pri tem vleče usta po strani.

„Pa ne radi vojaštva . . . temveč radi denarja. Veš, izgini! — fff — kakor bi pihnil. Kakšen mesec ni božjega blagoslova.“

Praprotnik pogleda, če so vrata v sosednjo sobo zaprta, in da dve kroni. Lojze jih vrže v žep in popravlja naprej ovratnik.

„To je nerodno,“ pravi Praprotnik, „da imam tako tesno stanovanje. Pomisli si, samo dve sobi. Prejšnje je bilo za nas preveliko, a to je premajhno.“

„Da, saj res. Prej se je spalo pri tebi kakor v hotelu prvega reda. No, tudi zdaj; potrpeti je treba!“

„Zdaj — sram me je — nimam prostora. Jaz, kakor veš, vsakega rad sprejem in mu dam — kruha in soli, ali zdaj . . . vrag vzemi to tesnobo! Kaj pa hočeš od navadnega uradnika?“

„Ali ne bi stopil malo z mano?“

„Kam?“

„Na izprehod! Na pol litra stopiva spotoma.“

Praprotnik je voljan, poišče ovratnik in kravato, spravi oboje za vrat in vzame palico.

Po ulicah je silno vojaštva. Avtomobili drče in trobijo, biciklisti zvone in vozniki upijejo in pode konje. Izraz notranjega nemira, ki ga je izzvala napoved vojske, se jasno izraža na zunaj. Tudi tisti, kateremu se nikamor ne mudi, pelje naprej kakor vihar.

„Dodeljen sem pisarni regimentnega štaba,“ pripoveduje Lojze in nese postrani svojo ptičjo glavico. „Čul sem, da ostanemo tukaj še teden in več.“

„Dobro, veseli me,“ kima Praprotnik in ziblje svoj debelušni život.

„Pardon,“ vzklikne na to Lojze, zaokroži s suho glavico in upognjenim hrbtom mimo njega, teče v velikih vojaških čevljih iksasto preko ceste in stiska roko nekemu starcu.

Praprotnik ustavi korak in čaka. Gleda na desno in levo in prične počasi šetati gor in dol.

Čez dolgo časa priteče Lojze in govori o svoji ženi.

„Ženi bi brzojavil, naj me obišče. Za vožnjo, mislim, da ima še dovolj. Moja slabost je ta ženska. Midva se skregava, tudi stepeva se, ali vse nič ne pomaga. Helena je moja slabost.“

„Vraga,“ pravi Praprotnik, „ti imaš dve kroni, ona ima za vožnjo . . . kako pa to misliš?“

„Bom dobil, bom dobil. Oglasim se v neki tovarni in vzamem na račun bodoče kupčije.“

„To ni nič!“

„Zakaj ni nič?“

„Tvoja žena naj gre k staršem. Čemu bi spravljal njo in sebe v stisko?“

„No, boš videl, to vse pojde. Pardon!“

In Lojze odleti, kakor bi ga dvignila sapa. Teče na sredo ceste in prične trepati tam nekega neznanega čokatega človeka po rami. Naenkrat obstaneta oba in se umikata vozovom in avtomobilom sem in tja po cesti. Praprotniku se na bledem in mesnatem obrazu pozna, da se ga loteva nejevolja. Večkrat popravi naočnike in mežika s kratkovidnimi očmi. Roke prekriža na hrbtu in šeta.

„Kaj me pušča tod samega — ta zgaga, „si misli in se razburja.“ Kam bo dejal ženo, kaj? Neznosno človeče, fej te bodi!“

Lojze priteče zopet in pripoveduje.

„Moja žena, veš, me večkrat vpraša, zakaj te ni nikoli k nam. Enkrat bi se res spodobilo. Letos sva kupila, se pravi, vzela tako . . . novo pohištvo. Imava preproge, zavese, zrcala . . . vsega vraga. Tudi neko sliko, ki zakrije pol stene. Predstavlja junaka, ki se bori z bikom. Naravnost strašno. Najprej sva jo imela v spalnici, zdaj jo imava v sobi za tujce.“

„To sta dobro napravila.“

„Haha, ni tako, kakor misliš! Kaj jo naj vrževa na cesto?! Če boš spal v tisti sobi, garantiram ti, da boš vedno pogumen. Veš, bik je strašen, junak gleda samo z belino oči, a zadaj črni oblaki in hrasti, ki jih je upognil vihar. Pardon! Malo potrpi!“

Lojze steče v vežo in hiti po stopnicah kvišku. Praprotnik obstane in se suče počasi okrog. Potem hodi sem in tja. Nejevolja, ki se ga je polastila že prej, raste. Poteze krog ust so se mu povesele. Z očmi gleda popolnoma drobno in za desnim uhljem se večkrat popraska.

Stati takole, si misli, zame ni zoprnejšega dela! Skače ti tod in tam kakor kengurú, a jaz stojim in buljim in tako. Smešno, neumno!

Po daljšem času priteče Lojze in se jezi:

„Škandal, škandal! Ravno tej hiši — koliko ji je storil moj oče dobrega! A zdaj sem jaz, njegov sin, v hipni zadregi, rečem za par kron in: nič! Hvala lepa! Ljudje so bagaža! — Vsi skupaj!“

Prime Praprotnika pod pazduho in doda smehljaje:

„Ti, prijatelj, edina izjema! Pojdiva tam-le mimo pošte, da telegrafiram po ženo.“

Pošta je takoj prva hiša in Lojze zopet izgine.

Norost, norost, cepeta Praprotnik, se iznova obrne proti cesti in sune s palico v tlak. Norost, vrag me naj vzame, to sem bedast!

Lojze priskače in govori.

„Nocoj bom spal pri tebi.“

„Hm . . . na zofi . . .“

„Na zofi, dobro!“

II.

Drugi dan proti tretji uri popoldne dremlje Praprotnik na svoji postelji v drugi sobi. Naen-

krat začuje vljudni in ponarejeni smeh svoje žene, vrata se odpro in predenj stopi Helena. Majhna je, debelušna in bela, a oči se ji črno svetijo. Streseta si roke, sedeta za mizo in se pogovarjata najprej o vožnji. A Praprotnik si med tem misli: Kam jo bo del, ko nima nič denarja, komu jo bo neki naprtil?

Proti peti uri jo spremlja na mestni grad, kjer stanujejo začasno rezervisti. Zanj ni hujšega, nego je hoja navkreber. Že pri prvi serpentinu diha kakor meh in lovi besede. Vendar potlači vso nevoljo in hoče zabavati. Gleda Heleno, ki se mu zdi prijetna ženska. Debelušna je sicer ali tako prijetno bela in mehka kakor redko katera. Prideta na vrh in sedeta na klop. Njene ustne so rdeče kakor zrele češnje. Za njimi se svetijo beli in pravilni zobje. Potem so njene prsi polne kakor napihnjene kroglice, ne preobsežne. — Prijetno, si misli Praprotnik.

„Janez, prosim te, ali bi šel in poklical Lojzeta? Počakala te bom tu na klopi.“

Pri tem dvigne Helena koleno in ga položi preko levega. Zdaj se šele vidi to koleno. Okroglo je, skoro šegavo, nekoliko poredno. In spodaj nad šolnom gleda izpod krila okrogel gleženj kakor velik črn hrošč. — Prijetno, si misli Praprotnik.

Vstane in gre po moža. In vpraša se, čemu je treba Heleni moža. Ko sedi tako on pri njej, se mu zdi Lojze popolnoma odveč.

Govori z vojakom na straži, ki mu obljubi, da pride Lojze kmalu. Vrne se k Heleni, sede nazaj in se smehlja.

„Moških je na svetu preveč,“ pravi.

„Ne vem,“ odpre Helena prijazno češnjeva usta.

„Jaz pa vem. Pomisli si, ko bi se rodil vsakih petdeset let en sam možki!“

„Zakaj en sam?“

„Dobro bi se mu godilo!“

„Kako to?“

„Žensk bi imel — fej ga bodi!“

„Ti jih imaš za ušesi“

„Tebe bi tudi imel — ejsasa! In da bi bil jaz tisti, no, premisli si!“

Proti njima prihaja Lojze. Z ženo se poljubita dvakrat, in med tem gleda Praprotnik po panorami mesta, ki se širi okoli hriba. Dan je solnčen in čist, nekatere strehe svetlordeče, druge temne. Zadaj tam se širi ravnina in po njej drči vlak, dolg, silen vlak, ki pelje fante v neznane kraje na vojsko.

Lojze mora prenočiti v gradu med vojaki. Ko se poslavljajo pod starinskim zidovjem, pravi Praprotniku:

„Ti, kaj ne, boš da! ženi prenočišče. Stara, dobra bajta, vedno te imam rad!“

„Da... dobro,“ reče Praprotnik in si misli: Ajd k vragu, dobra bajta, ti piškava baba, ki mrdaš in kimaš, mesto da bi govoril, kadar ti gre vse navzkriž. Torej meni si jo naprtil! Kje bomo pa spali?

Udano in molče pelje Heleno domov. S svetniško potrpežljivostjo ji ostopi svojo posteljo in leže v prvi sobi na trdo blazino na tla. Zofo je zanj prekratka in preozka, blazina pa je tenka, a Praprotnik težak, da se dotikajo njegovi kolki skoro golih tal. Nesrečno se premetuje, gleda nad glavo konec klavirja, ki ima črvice noge in bi mu tudi lahko pal na čelo, in posluša mater, ki podpihuje njegovo jezo z bližnje postelje.

„Pa bi šel ven spat,“ mu pravi. „Zakaj pa ne, ko si tako dobrega srca? Kar pred hišo leži drugič kakor Job! Druge pa pogosti!“

Tako pride dan, ko mora Lojze na vojsko. Okoli devetih zvečer je. Peron je slabo razsvetljen in Praprotnik, njegova žena in Mica se mu bližajo. Polagoma kaplje dež. Vse bi bilo tiho, če bi ne puhale in prskale lokomotive. Vlak stoji pred peronom na tretjem tiru. Vozovi, večji in manjši, so že na vagonih. Častniki in nekateri vojaki hodijo sem in tja. Večina moštva gleda iz navadnih živinskih vagonov. Tudi Lojze pride iz enega in se pridruži svojim ljudem. Pravi, da jih je v vozu dvaintrideset in en konj. Helena klecne in vpraša začudeno:

„Kako, kako?“

„V našem vagonu je dvaintrideset mož in en konj!“

Heleni se zdi to bolj tragično nego vsa vojska. Tako, si misli, se bo vozil štiri dni in štiri noči. Nima rjuhe, nima zglavnice, nima odeje. Gorje, gorje!

Nekdo zakriči in vsi vojaki morajo v vozove. Lojze poljubi ženo in skoči v vagon. Vlak se premakne počasi in sunkoma, stroj prične dihati mogočno in v dolgih presledkih. Spredaj pojo nemške pesmi. Zadaj kričijo: „Živio, živio.“ In vse gre hitreje mimo perona in izgine mahoma v črnem in deževnem večeru: vlak, nemška pesem in živio.

Spremljevalci se vračajo. Mica je zaspana in spotoma dremlje. Žena pripoveduje nekaj o

R. Valdec: Pevac mojega naroda.

pisavi časopisja, Praprotnik pogleda od časa do časa na Heleno, ki gre ž njimi in strmi v tla. Nocoj je črno oblečena in črne čipke okoli vrata se njeni koži prekrasno prilagajo.

Kako je prijetna taka okrogla, bela in mehka žena, uide v mislih Praprotniku. Bolje je, da je odšel mož, nego da bi šla ona.

In ženi odgovori na glas, dasi ne ve, kaj je nazadnje povedala:

„To je čisto dobro, kar si ravnokar omenila. Čisto dobro, da!“

Pridejo domov in Praprotnik obstane na hodniku. Gleda v deževno noč in mrmra: Fej — kakšno neprijetno vreme, kako sluzasta noč! Najbolje je, da gremo spat.

Med tem stopi k njemu žena in mu sporoči, da Helena v drugi sobi neutolažljivo joka.

„Pojdi, prosim te, in potolaži jo!“

„Jaz?“ se začudi Praprotnik in nekaj čudnega ga izpreleti. — Kako je to mogoče, se v mislih vpraša.

„Meni se smili, meni se preveč smili,“ pravi žena.

Praprotnik gleda nekaj časa v tla in pre-mišlja. Potem počasi prestopi. V prvi sobi leži na zofi Mica in na postelji ob steni mati; obe enakomerno dihata in spita. Po prstih se približa vratom druge sobe in jih previdno odpre in za seboj zapre. Čudno mu je, in srce mu bije bolj, kakor je navada. Izpod stropa visi temnordeča luč in obseva mirno in krvavo stene in slike in pohištvo. Okno je odprto; zunaj je črna tema, tišina in dež. Na vznožju njegove postelje sedi Helena. Sključena je, robec tišči na oči in telo se ji stresa v tihem joku. Pri tem se sunkoma dviguje njen beli, polni in lepi tilnik. Lasje nad njim so kakor neskončno fin mah. Iz njih se širi prijeten ženski vonj, ki je preplaval vso sobo. Morda je to tudi vonj njene obleke ali celo njene telesa, tega belega, mehkega, okroglega telesa. Iza robca se vidijo Helenina mala ušesa. Podobna so dvema rožnatima školjkama.

To je prekrasna ženska, šine Praprotniku v glavo, in v temi ves zardi.

„Čemu to, Helena, čemu to?“

Helena plane na noge, pogleda plašno in se sključi nazaj. Zopet zakrije oči in njen beli tilnik se sunkoma vzdigava. V njegovem korenu je okrogla kost in pred kostjo jamica z rahlo senco. Zdi se, kakor bi ta jamica plavala.

„Nehaj, Helena,“ pravi Praprotnik. „Vidiš, Lojze je šel na vojsko, ali on se ne bo vojskoval s puško in bajonetom, temveč v pisarni s peresom... tako rekoč z uma svetlim mečem!“

Helena se joče in Praprotnik nadaljuje:

„Sicer pa, rečem odkrito, mene je sram, ker sem ostal doma. Vsak, kdor je kaj moža, je odrinil na bojno polje, jaz pa, škarta, tičim doma, ker nisem za drugo rabo, kot da varujem dom in babo. Sramota je, po pravici.“

Ker Helena še joče, se Praprotnik nekoliko razkači in jo prime za roke.

„To je preneumno,“ pravi, „daj si dopovedati, saj nisi otrok! Saj ni...“

Med tem mu naenkrat zastane sapa. Roke, ki jih drži krog zapestij, so mehke in nežne, kakor bi ne bilo v njih kosti. Spomni se na roke svoje žene, ki so dolge in trde, in naenkrat vidi v duhu njen dolgi zlati zob in sliši pokanje njenih čeljusti pri obedu in večerji. Helena se ga hoče oprostiti in pritisne pri tem roke na prsi. Praprotnik čuti zgoraj rok mehko in toploto njenih prsi, ki se rahlo udajo pritisku kakor svileni kožuščki neznanih živalic. Njeni lasje so temni in duhteči, nje trepalnice temne, njene oči črne, a koža bela, da je strašno.

„Čemu,“ zajeca šepetaje Praprotnik, „čemu še to.“

„Kaj,“ vpraša v čudu Helena, tišči njegove roke na prsih in ga gleda.

„Jok... oprosti mi, jaz sem hudoben človek.“

„Zakaj?“

„Ker si ti, Bog ti odpusti, ker si prekrasna. Na... izgubljen sem.“

Praprotnik poklekne na eno koleno in jo gleda. Nato vstane, sede tik nje na posteljo in težko diha.

„Ne zameri mi,“ šepetaje, „meni je, kakor bi te ljubil... kakor pred dvajsetimi leti, ko sem imel še vse lase... ah!“

„Jaz sem tako sama,“ se uda naenkrat Helena sladkemu občutju, „meni se zdi, da ga ne bo nikoli več nazaj.“

Praprotnik ji dene roko za vrat, ji skloni glavo nazaj in jo poljubi na tista češnjeva vroča usta.

„Ne, ne“ pravi ona in se ne gane. Praprotnik naenkrat vstane, dene roke v hlačne žepe in hodi po sobi od okna do peči. Žena pride počasi v sobo in prične tolažiti.

„Je že odleglo,“ pravi veselo, „je že odleglo.“ In naprej govori pogumno: „Povabim te, Helena, da ostaneš še par dni pri nas. Razvedrilo te, prej te ne pustimo dalje. Ali ostaneš?“

„Da,“ dahne Helena.

Praprotnik gre zopet na hodnik in gleda v deževno noč. Pred njim se pokaže iz teme nekaj kakor glava Meduze in mu zakriči v obraz:

„Praprotnik, obesi se!“

To je moja vest, si misli on, kaj sem storil, Boga mi! V vsakem od nas spi grdobija in tista se je to uro prebudila. Prijatelj gre v ogenj in smrt, a jaz bi skoro, vrag me vzemi, onečastil tako rekoč njegov domači oltar. Kako živinski smo, gorje!

Dež gre bolj in bolj, noč je mrtva in mokra in iz nje pogleda zopet strašna vest:

„Praprotnik, obesi se!“

Spozabil sem se, misli Praprotnik v odgovor in zašepeče tu in tam važnejšo besedo, spozabil . . . storil sem deloma nekaj, oziroma hotel storiti nekaj še hujšega vsled . . . notranjega razpoloženja . . . grdega razpoloženja ali bolje zlega hipnega nagiba. Če bi ne bilo tega trenutnega nagiba, ne bi bil niti deloma pričel . . . Iz tega . . . vidimo, da je v nas nekaj, kar dremlje, za kar v mirnih časih ne vemo, a kar plane mahoma nad nas, oziroma podobno izbruhu iz nas . . . ali z nami kot s sredstvom na bližnjega, v tem slučaju na žensko, omoženo prijateljjevo žensko. To je pošast, zver, ki mežika in dremlje v naših prsih . . . Mi pa smo pri tem, če se tudi zbudi in plane ven, prav za prav . . . nedolžni. Ker je v nas, moramo ž njo računati. Če storimo nekaj takega, ne storimo mi, temveč — dá se reči — stori ona. Mi smo le sredstvo. — Sicer pa se prebudimo — in to večkrat — o pravem času. Vstanemo, pustimo predmet, v tem slučaju žensko, denemo roke v žep, gremo po sobi gor in dol in premagamo se . . .

III.

Ponoči lopne nekaj po tleh, in on dvigne glavo, potem sede in gleda okoli sebe po sobi. Na levi tik njega zajoka Mica. Mati zahrka v postelji in se prebudi.

„Kaj pa je?“ vpraša.

„Mica je padla z zofe pod mizo!“

„Poberi jo vendar!“

„Naj bo pod mizo! Kaj se pa suče kakor vreteno!“

„Poberi jo!“

„Le dajte jo!“

Praprotnik leže nazaj in v par trenutkih že ne razume več matere, ki pobira Mico in godrnja. Ko je že velik dan, ga nekdo cuka in drami. Polagoma odpre oči in zagleda ženo, ki sedi poleg na stolu in maje njegovo ramo.

„Ti,“ pravi, „poslušaj me. Heleno sem včeraj povabila, naj ostane še nekaj časa pri nas in se razvedri, a zjutraj ti vstane in mi reče da odpotuje.“

„Dobro . . . je.“

„Ti še spiš. Prebudi se no!“

„Kaj pa je?“

„Helena je rekla, da se predpoldne odpelje.“

„Kdo?“

„Helena!“

„Danes . . .“ Praprotnik menca oči in široko zazdeha. Potem gleda nekaj časa v strop in premišlja.

„To se pravi torej . . . dobro. Razumem. Kje je pa zdaj?“

„Tu zraven se oblači.“

Praprotnik menca vnovič oči, zdeha in premišlja. Odet je do pasa, prsa ima razgaljena in rokavi spalne srajce so mu padli nazaj čez kormolce, da se mu vidijo beli in nagosto črnoporstli lakti. Tudi po prsih je kosmat.

„Pusti jo,“ miga in šepeta, „pusti jo naj stori po svoji glavi!“

Žena gleda proti oknu, obraz se ji zamračí, obrvi naberejo. Oglasi se skrivnostno:

„Za pot domov nima!“

Praprotnik se sunkoma nasmehne in vrže jezo na desno stran. „Strašni ljudje,“ mrmra „prava nadlega! Koliko pa imaš še ti za hrano?“

„Dvanajst kron!“

„Daj ji šest kron. Nadomestim jih.“

Po sobi sije jutranje solnce in Mica še trdno spi na zofi. V kuhinji rožlja mati z žlicami in posodo ter pripravlja zajutrek.

Praprotniku se pokaže pred očmi včerajšnji prizor s Heleno in zamisli se. Po glavi mu šine beseda „prekrasna“ in ves se zdrzne. Zdi se mu, kakor bi jo izrekel nekdo pod mizo njemu v obraz: „Prekrasna!“

„Veš kaj,“ pravi in sede, opirajoč se z obema rokama, „najumestneje je, če Helena takoj odpotuje. Naj gre . . . k vragu!“ In v mislih se mu še pribesijo besede: V nas tiči . . . satan!

Pol ure pozneje pijejo vsi skupaj kavo. Helena je bolj sveža, kakor je bila včeraj. Praprotnik to opazi in po mislih mu šine sovražen stavek: To je zavoljo moža! — Nalahko zakašlja in se je izkuša z očmi izogibati. Pri njenem odhodu na postaji pravi patetično:

„Naša vrata so ti vedno odprta!“

„Kadar se vrne mož,“ reče Helena in daje drobno in mehko roko na levo in desno, „pridem ponj. Če se sploh . . . vrne!“

„Seveda pride nazaj,“ kima živahno Praprotnik. „On se vendar ne vojskuje s puško nego . . .“ in pri tej besedi ga zmotijo hipne misli. Smehljaje gleda v tla in doda uljudno: „Z uma svetlim mečem!“

Pomaga ji v voz in pri tem vidi njeno polno nogo skoro do kolena.

„Na svidenje,“ vzklikne in ji maha s slamenikom.

Jesen.

V zamolkli rudečici zadnje sle
pojema luč pojočega poletja.
Veselje v srcu, želja v duši mre.
Jesen je tu, brez smeha in brez petja.

Nad mrtvimi se vrtil megla pne
in nad nevspehi trudnega početja.
Vse bilo je, le zadoščjenja ne—
finale jadni vsakega podjetja.

Pomlad nas videla je smeje, čvrste,
ko vrtce smo igrali okrog Kresa.
Jesen je tu. Sedaj je konec plesa.

Pojdimo, pa si naročimo krste!
Pri kraju vse. Več nimamo pravice.
Mladina pride, žarko ji je lice.

Pavel Golia.

Čaša.

V plamenih čistega sem hrepenenja
jo vlil iz subega zlata življenja,
vkoval sem v kelih ji strasti rubine,
v demante sem prečaral vse spomine,

pretopil v ametiste vse viharje,
zarisal z njimi v njej razkošne zarje,
in vse solze je s smehom preblestela,
a v dnu sem tvoje skrtil ime ji, Ela . . .

Vojeslav Molè.

Invokacija.

Milijone let
te je klicalo moje hrepenenje,
moje brezmejno, neskončno hrepenenje.
In zdaj si prišla.
Pomlad žari v bregovih,
v cvetju dihajajo vrtovi,
v solncu morje šumi . . .

A med ponosom cipres
si ti vsa nežna, tiha
kakor cvetoča breskev
in diš je moje hrepenenje;
omamljen od tvoje svetosti,
se nosi nad morjem z galebi pod solnce.

Vojeslav Molè.

Tri pisma o umetnosti.

Dr. Vojeslav Molè.

I.

Ali se še spominjaš tistega pomladanskega popoldneva, ko sva šla na Dunaju čez Maximilijanov trg in sva na Tvojo željo stopila v votivno cerkev? Bila je prazna, le tupatam se je še prikradel kak zapoznel žarek skozi vitraže polzasenčenega kora in se je izgubil pod špičastimi oboki. Še zdaj dobro vem, kaj si mi takrat govoril. Pravil si mi o mistiki srednjega veka, o tajinstveni svetlobi, o novi romantiki, o novi gotiki — in si bil sploh nenavadno navdušen. Ker nisem delil Tvojih čuvstev, Ti nisem segal v besedo in tudi nisem odgovarjal, danes pa mi dovoli, da Ti nekoliko pojasnim svoje nazore o tej in še par drugih stvareh.

Ko sem Te tisti dan poslušal, sem imel približno takšen vtis, kakor pri čitanju Fogazzarovega „Svetnika“. Atmosfera, v kateri dihamo, ker smo pač slučajno zašli vanjo, osebe, s katerimi govorimo, ker so nas pač one prve nagovorile, stvari, ki so nam vsiljene, s katerimi pa nimamo sicer prav nič opraviti, ker nas z njimi nič ne veže, ker se pretaka naša kri po docela drugih zakonih, ker je naš svet ves drugačen in ga vidimo v popolnoma drugačnih oblikah.

Zakaj mi ustvarjamo svet in ne narobe. Če imam jaz drugačno mnenje o zemeljskem obratu, kot ga je imel moj praded, se ta zemeljski obrat radi tega v svojem bistvu ni izpremenil, ampak je bil le moderni čas, ki je v mojem mišljenju pogojil ves drugačen ustroj, in mi radi tega ustroja ni več mogoče verjeti v takšno obliko sveta, kakoršna je zadovoljevala mojega pradeda.

Umetniške oblike — ne umetnost sama! — podlegajo pa ravnotako razvojnim zakonom. Gotiške forme, ki so pomenjale za svoj čas vrhunec umetniškega ustvarjanja, nimajo z nami nič opraviti, in „gotiške“ stavbe našega časa so le znanstvene rekonstrukcije, ki pa nimajo ravno glavnega pogoja za izpolnjevanje svoje funkcije: gotiške vsebine. Kajti za oblikami mora biti vedno

odgovarjajoča jim vsebina. Vsebina „moderne gotike“ je pa ravno tako oddaljena od vsega onega duha, ki polni forme srednjeveške gotike, kakor je oddaljeno dvajseto stoletje od trinajstega.

Nepoznanje razvojnega zakona v zgodovini umetnosti je bilo ravno oni usodni pogrešek „zgodovinskega“ 19. stoletja, ki ga je privedel do nazorov, da so se le nekatere dobe v zgodovini umetnosti povzpele do umotvorov, ki naj bi bili nekakšen estetičen kánon za vse umetniško ustvarjanje sploh. In tako so konstruirali učenjaki edinoveljavne estetične zakone, zdaj na podlagi antične umetnosti, zdaj italijanske renesance, na gotiki in nazadnje na baroku. Da je bilo vse to nonsens in velika zmota, je dokazala moderna znanost. Podrobnejše in natančnejše študije so nas seznanile s popolnoma novimi polji in dobami in pregled njenih oblik v časovnem razporedu je pokazal njihov enoten, nepretrgan razvoj. Kaj ima z vsem tem opraviti dunajska votivnica? Ta zastopnica dunajske gotike devetnajstega stoletja je le en primer za mnogo drugih, primer za nelogičnost umetniških del v „zgodovinskih slogih“. Akademična učenost preteklega stoletja je prevzela zakon razvoja, in nikar da bi bila iskala lastne vsebine v lastnih oblikah, je posegla le nazaj v preteklost in ustvarjala zlasti v arhitekturi dela, ki se jim s konstruktivnega slališča ne da popolnoma nič oporekati, a so vendarle prazna, ker se ne spajajo s preteklostjo in bodočnostjo v enotno organično celoto. Gotiške katedrale srednjega veka, ki jih posnema votivnica, so bile srednjeveškemu človeštvu kamenita knjiga vsega njegovega življenja in znanja. Idejna vsebina skulptur, ki so krasile njihove portale, oltarje, pročelja in stene, je bila v kamen zarisana enciklopedija vsega onega, do česar se je takrat bil sploh povzpел človeški um.

Kar so cerkveni — takrat obenem tudi posvetni — učenjaki napisali v svojih velikih delih, od Izidorja Seviljskega, Bede Častitljivega,

Rhabana Maura pa do Valafrida Strabona, Jakoba Voražinskega, Vincenca de Beauvais in Tomaža Akvinskega, vse to so izrazili srednjeveški kiparji v skulpturah, s katerimi so krasili katedralo, ki je bila vsled tega ogromen umetniški simbol vsega, kar je na svetu božanskega, človeškega in naravnega. Pobožni meščan, ki je zahajal v to hišo božjo, je videl tam vse, kar je sploh lahko umel, in verske skrivnosti, ki so bile njegovemu razumu neumljive, a izražene v obliki razumljive, človeške simbolike.

A dunajska votivnica? Kaj ima opraviti z našim časom svetovni nazor gotičkih stoletij? Kaj govore vernemu človeku naših dni vsi oni gotički proroki in Sibile, predočbe svobodnih umetnosti in kreposti, simbolika starozaveznih svetopisemskih zgodb in njihov tipološki pomen, apokrifne legende, astronomična znamenja in vsi znani in neznani patrijarhi? Srednji vek je umrl na tridentinskem koncilu in z njim je na večne čase umrla brezprimerno poetična naivnost srednjeveškega katoličanstva. Nadomestil jo je katoliški umstveni realizem in v 17. stoletju že ni nihče več vedel, kaj pomenijo čudovite skulpture gotičkih nemških in francoskih katedral. Šele zgodovinska znanost 19. stoletja je začela temeljito preiskavati tudi te spomenike pozabljene davnine in je odkrila njihov širni, a nepoznani svet. Toda vsebina in oblike onih časov so za naše umetniško ustvarjanje mrtve. Zgodovina se nikdar ne ponavlja. V dobi elektrike in aeroplanov, v dobi Rodina in Klimta so nelogične umetniške forme, ki so zadoščale človeku takrat, ko je še verjel v geo- in antropocentrični ustroj sveta in ga je še težila temà stoletij.

Sicer pa je hvala bogu doba teh „zgodovinskih stilov“ že precej minula. Le še tupatam se gradijo različne „renesančne“ in „baročne“ stavbe — večinoma so to javna in državna poslopja —, po večini pa je že zmagal moderni čas s svojimi modernimi oblikami. In povsod se že dvigujejo stavbe novega sloga, ustvarjene v umetniškem hotenju novih generacij. In ravno Dunaj, ki so ga arhitekti druge polovice preteklega stoletja polnili z zgradbami historičnih stilov, ima moderni cerkvi na Steinhofu in na centralnem pokopališču, in celo v svojem osrčju znano bančno palačo, delo arhitekta Loosa, ki je bila vzrok tolikim preprirom.

Docela druga točka je seveda stališče napram zgodovinskim spomenikom samim in nji-

hovi ohranitvi. Nočem Ti o tem pisati obširneje, ker bi me to zavedlo predaleč, — storim to ob drugi priliki —, le par stvari bi rad pripomnil. Futuristična zahteva, da se odpravijo vsi muzeji in vse kar nas veže na preteklost, ostane pač za večne čase samo neresna želja prenapetih fanatikov-glasiteljev hipne nove struje, ki je po vzoru vsakega novega mladeniškega, še neizvrela gibanja zavrgla vse, kar diši le količkaj po avtoriteti in dovršenosti, ter je ravnatoko doktrinarska, kakor akademična, šolska, tradicionalna umetnost, proti kateri se borijo futuristi in vsi moderni umetniki sploh. Če se niti ne oziramo na korist, ki jo doprinaša ohranitev zgodovinskih spomenikov znanosti, nam narekata že pijeteta in ljubezen do lepote same potrebo njihove ohranitve. Kar je umetnost kdajkoli ustvarila, vse je bilo zgodovinsko pogojeno: od one male, okorne statue, ki jo je darovala Nikandra z otoka Naksa boginji Artemidi, in ki nosi komaj izražene oblike človeškega telesa, pa do Rodinovega „Misleca“; od kolosalnih stavb egipčanskih faraonov pa do slikovitih srednjeveških nemških mestec in do modernih ameriških milijonskih mest z ravnimi, matematično odmerjenimi ulicami in dvajsetnadstropnimi hišami. In že estetični čut sam nam veleva, da moramo vse to pustiti nedotaknjeno in ohraniti takšno, kakoršno je bilo takrat, ko je vzrastlo iz misli svojega časa. Nikomur pač ne pride na pr. na misel, da bi razširil in zravnal ozke in krive ulice trogirske, da bi nadomestil beneška okna trogirskih „palač“ z modernimi in izpremenil Trogir, ta čudoviti biser dalmatinske minulosti, v brezpomembno, provincionalno vas z ravnimi širokimi ulicami brez sledov one preteklosti, ko je znal še tako boren „meščan“ misliti umetniško in si je okrasil svojo hišo z deli — posnetki onih umotvorov, s katerimi se je krasila kraljica morja sama: Venecija.

Zgodovinsko spoznavanje umotvorov davnine olajšuje njihovo razumevanje in povečuje raditega tudi užitek, ki nam ga nudijo. Le potom celotnega historičnega spoznavanja vseh dob si lahko ustvarimo splošna estetiška načela, ki temeljé v zakonu razvoja. In takrat ne bo več gotičkih votivnic, ki pravzaprav niso gotičke, in baročnih dunajskih dvorov, ki pravzaprav niso baročni. Umetnine davnih dni bodo razumevane in cenjene, mi sami pa pojdemo v lastni umetnosti svojo pot.

II.

Problemi, na katerih se objektivira umetniško ustvarjanje tekom celega svojega razvoja, so z malimi izpremembami pravzaprav vedno isti, različno je samo stališče, s katerega se bliža to ustvarjanje njihovemu reševanju. Partenonski friz in kip katedrale v Chartresu je rodilo isto umetniško hotenje: predočiti skupino heroičnih figur. Grški umetnik petega stoletja pred Kr. r. je izrazil svojo idejo v elegantnih formah idealnega patosa svojega časa, Francoz 12. stoletja pa je izklesal svoje svetnike v monumentalnem stiliziranju začenjajočega se gotiškega naturalizma.

V časovnem teku zgodovinskega razvoja pa prinaša vsaka doba umetnosti nove pridobitve. Morda ni za to trditev noben primer poučnejši od prvih krščanskih stoletij, o katerih se čuje še dandanes mnogokrat, da so „smrt in konec vse umetnosti, njen najnižji padec i. t. d.“ Krščanstvo, ki se je razvilo iz verske družbe v novo formo javnega in državnega življenja, ni ustvarilo nove umetnosti, podalo je le že obstoječim oblikam novo snov in vsebino. Storilo je le eno: omogočilo je že itak močnemu orientalskemu vplivu še večje razširjenje in prepojenje vsega rimsko-helenističnega sveta. Začel se je bil ta stik Orienta z Okcidentom že v predzgodovinskih časih: Začetki kretske, mikenske in grške umetnosti nam kažejo jasno vpliv egipčansko-asirsko-babilonskih umetniških form, ki se ga je pa pozneje grška umetnost popolnoma otresla. Obnovil se je ta stik dveh svetov za časov perzijskih vojsk in Aleksandra Velikega; topot pa je bila zmagovalka grška kultura, ki je zanesla svoje klasične oblike do osrčja Indije. Ko se je pozneje pod rimskim cesarstvom ves sredozemski svet združil v eni državi, so postali ti medsebojni vplivi tako močni, da se je razvila iz njih ena sama velika rimska umetnost, ki je v nešteti variantah spajala v sebi umetniško hotenje vsega poznorimsko-helenističnega ozemlja. Krščanstvo pa je tej svetovni umetnosti kot svetovna religija dalo tudi svetovno idejno vsebino; umetniški problemi pa so ostali isti in so se le logično razvijali dalje. Zgodovina antične arhitekture se ne končuje pri Panteonu in Hadrijanovi vili, temveč sega preko njiju in Dioklecijanove palače v Splitu ter sirijskih in maloazijskih cerkvenih stavb do carigrajske sv. Sofije, kjer je dosegla svojo najpopolnejšo rešitev problemov takozvane „prostorninske umetnosti“ (Raumkunst) in kupole, problemov, ki jih je na

istih tleh in v isti razvojni liniji nadaljevala in tudi prekosila šele arhitektura mohamedanskih Seldžukov.

Starokrščanska skulptura je istotako le nadaljevanje antične, oziroma je ista, le prepojena s krščansko vsebino. Kako zelo so tu prehajali različni svetovi drug v drugega ter so izginjale med njimi vse meje, kaže med milijon primeri na pr. prav pogosto ikonografično dejstvo, da je za „Marijino oznanenje“ v koptiških reliefih porabljena kar helenistična skupina „Leda v labodovem objemu“; ptica-labod je tu tolmačena kot golob-sv. Duh. Neglede na ikonografijo pa tvorijo ornamentalne oblike, problem predočitve prostora v reliefu, zračna perspektiva in pokrajinstvo le dosledno razvojno vrsto reliefov od aleksandrijskih reliefov dunajskega dvornega muzeja preko rimskih in ravenatskih sarkofagov do koptiških slonokoščenenih piksid ter bizantinskih diptihov in domačih oltarjev. V bizantinsko umetnost se izteka antika in ravno bizantinizem je ohranil verno tradicijo pozne antike in jo varoval v svoji konservativnosti do onih časov, ko se je začelo dramatično zavedno prebujanje antične umetnosti, — do Giottovih dni.

Zakaj isto je bilo tudi v slikarstvu. Katakombe nadaljujejo le ono, kar je poganska antika izrazila v pompejanskih slikah in fajumskih portretih; zasledovati se da v njih popolnoma jasen razvoj poznoantičnega impresijonizma in problema predočitve prostora. Rimski mozaiki četrtega in petega stoletja so le stopinja dalje v tem razvoju, ki dosega svoj vrhunec v ravenatskih mozaikih šestega stoletja, kjer so si upali iti slikarji v razkladanju barv še dalje od modernih impresionistov. Znani čudoviti portreti Justinijana, Teodore in njenega spremstva v cerkvi S. Vitale obstoje iz samih barvnih ploščic, presegajočih efekt slik najdrznejših francoskih pointilistov. Obenem pa se kaže v teh mozaikih tudi že začetek novega razvoja: vse črte v obrazih in oblekah so stilizirane in izražene samo v celotnih, glavnih, monumentalnih akcentih, ker te slike ne tvorijo več celote same zase, ampak so zasnovane kot neobhoden dekorativen, organski del arhitekture, katero krasijo. Odtod pa vede pot dalje: v Poreč, v S. Agnese pred Rimom, v S. Demetriju v Solunu i. t. d. In ko se po stoletjih prebujata nova življenja, začenjata Giotto in njegov predhodnik Savallini graditi tam, do kamor so segali v bizantinski umetnosti starokrščansko-antični sledovi.

Ta krščanska umetnost je bila seveda pravzaprav svetovna. Mavzolej Konstance, hčere Konstantina Velikega, pri cerkvi S. Agnese pred Rimom krasijo v mozaikih sirijski geometrični ornament in egipčansko-helenistični motivi, tkanine iz egipčanskih grobov in zaklada kapele „Sancta sanctorum“ nosijo perzijsko-sasanidsko ornamentiko, minijature grškega rokopisnega evangelija iz leta 586 v Florenci so sirijskega izvora, „Topografija“ Kosme Indikoplova iz istega stoletja kaže poleg antike vstočne vplive, irski rokopisi pa prinašajo v ta svet čisto nov moment: popolno ravninsko stiliziranje vseh organskih in tektonskih oblik. Tu je že nova doba, nov svet in nova umetnost: ona, ki nam je ohranila v svojih spomenikih svedoke časov preseljevanja narodov, in ki je pokrila vse svoje izdelke: kamenite plošče, rokopise, nože, čaše, rogove in zlasti neštete fibule z divnimi formami fantastičnih bitij.

Tako so prinašala stoletja, ki so sledila poginu antične kulture, v neprestano se razvijajočo umetnost nove elemente; in četudi je propadala od časa do časa tehniška zmožnost in formalna dovršenost, ker je bila vsa umetnikova pažnja posvečena izključno le gotovim problemom, ni umetnost nikoli zamrla, ampak je le zgodovinsko-logično iskala novih poti.

III.

Nisi me razumel, če mi očitaš, da pozabljam na umetnika in vidim v njem le slepo orodje izteoretiziranega zgodovinskega razvoja umetnosti. „Das höchste gut ist die Persönlichkeit“ — ne samo v političnem in zasebnem življenju, ampak tudi v umetnosti. Zgodovino tvorijo vendarle samo silne, vodilne individualnosti; pozabiti pa pri tem ne smemo, da stoje tudi geniji na temelju svojega lastnega časa, da so produkt predhodnih generacij in vez, spajajoča to davnino s prihodnostjo. Tudi genij je samo človek in najgenijalnejši je obenem tudi najbolj človeški; kot človek pa je otrok svojega pokolenja, in četudi prehitveva s svojimi deli sedanost, vendarle temelji v njej.

Brez umetnikov ni umetnosti, brez genijev ni dob njenega procvitanja, pa tudi za genija je potrebna — kot za vsak organizem — eksistenca neobhodnih življenjskih pogojev, ki mu omogočujejo, da se razvija. Nikdar ne bi bila imela Grška Fidije, da niso Grki zmagali v perzijskih vojnah in niso obogatela njihova mesta, a Fidija tudi ne bi bil postal Fidija, da jih ni bilo pred

njim tisoč drugih, započenši od ustvariteljev atenskih poroznih skulptur do kiparjev olimpijskega pročelja, ki so mu pripravljali pot. — Z višin njegovega časa pa je dan geniju neomejen razgled in odtod lahko razmahne krila, sledeč oni smeri skrivnostnega nagona ustvarjanja, ki mu jo je določila usoda.

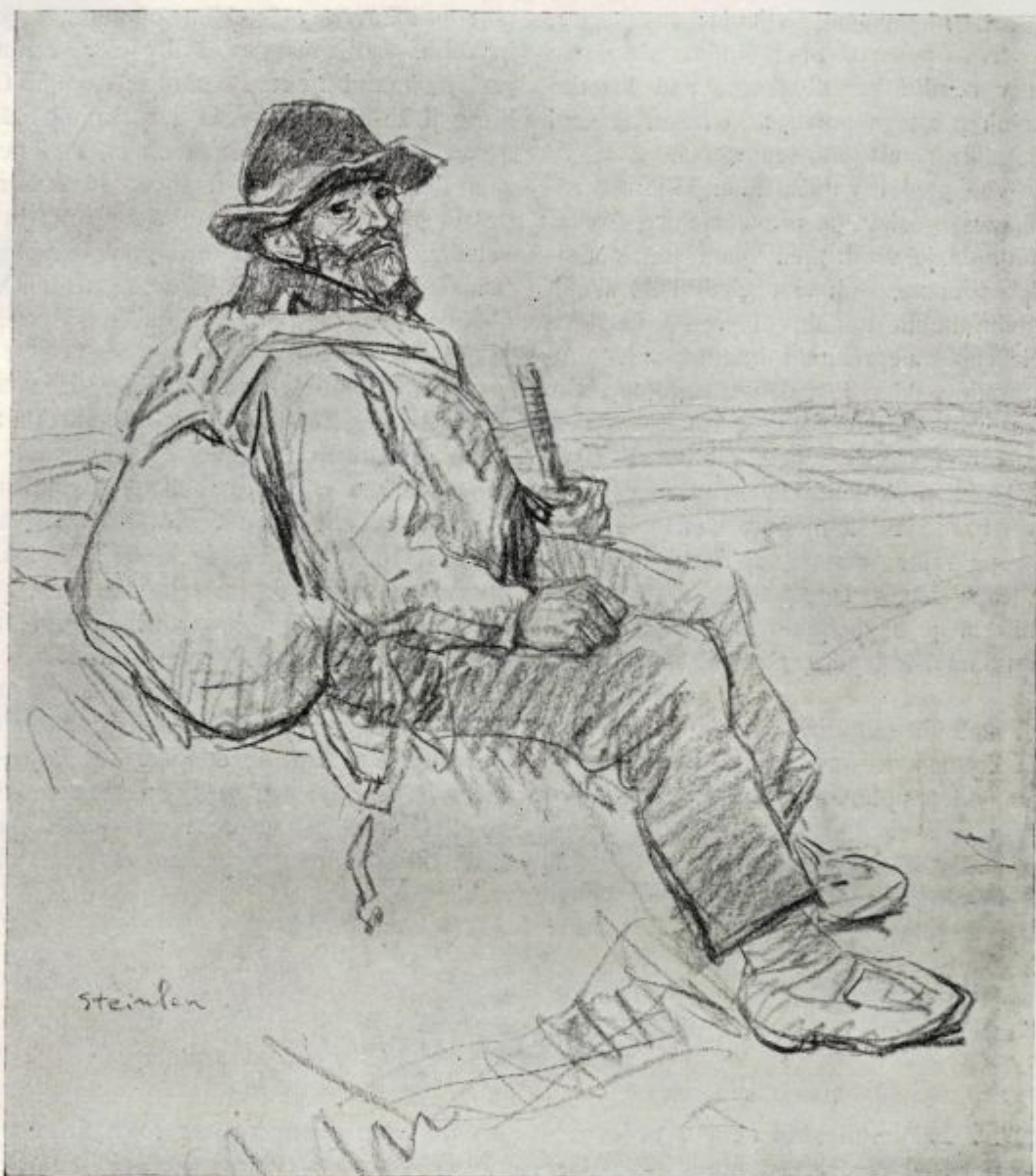
Vodilni umetniki najvišjega razcvita italijanske renesance so živeli vsi približno ob istem času: Leonardo da Vinci, Rafael, Michelangelo, Correggio in Tician — in vendar, kako zelo se razlikujejo med sabo! Delo Leonardovo je nekakšna zaključna sinteza naturalizma quattrocenta, Rafael je zastopnik klasične enostavnosti in harmonije, Michelangelo — najvišja subjektivistična titaničnost, izražena z oblikami človeškega telesa; Correggio — slikar luči in ozračja; Tician — klasik kolorizma. Vsem pa je vendarle zopet skupen duh generacije Aleksandra VI. in njegovega sina, Savonarole in Ariosta, Ludovika Sforze in Petra Aretina, Julija II. in Leona X., Viktorije Colonne in beneških kurtizan.

Toda podam Ti rajši moderen primer.

Letošnjo*) pomlad je priredil dunajski — „Künstlerhaus“ svojo običajno pomladansko razstavo. Razstavne dvorane so bile napolnjene s slikami in skulpturami, izdelanimi v modernem stilu. Poleg šunda in „zgodovinskih“ slik, ki naj bi vleklo občinstvo in mu kazale pot k umetnosti, je bilo tudi precejšnje število prav dobrih in gladkih del, predvsem par izbornih portretov. Ena dvorana pa je bila rezervirana enemu umetniku samemu, gostu-povablencu iz Hispanije. In ko sem stopil v to dvorano, so bila zame vsa ostala razstavljenega dela mrtva, zakaj v njih sem videl le gladke slike, tu sem imel pa pred sabo izraz velike, silne osebnosti. Ta slikar je bil Ignacio Zuloaga. Kako smešno bi bilo iskati zanj šolske definicije! Da je moderen človek, sin našega časa, te pouči že prvi pogled. In vendar nima nič opraviti s to ali ono „strujo“; šel je skozi moderne šole, obvladal njih tehnike, pri tem pa ostal genij lastnih tal in poletov.

Še vedno jih vidim pred sabo te slike; ostale so v duši kakor vtis, ki ga pušča v nas mogočen vihar ali pa Beethovenova simfonija; tako so morali pač nekdam strmeti Benečani pred Tintoretovimi slikami, onimi izbruhi nebrzdane genijalnosti, ki so pričarali na platno najdrznejše

*) Članek je pisan l. 1912.

Aleksander Th. Steinlen: Potepuh.

vizije titanskih sanj. — Spominjam se portreta temnolase Španjolke v škrlatni obleki in črnem šalu; človeku se zdi, da je vse to že nekoč videl, da je to sen njegovega življenja; ta purpur, zagrnen s črno tančico, pred sinjim nebom in s parkom v ozadju za ribnikom, nad katerim trepeče vzduh poznega poletja; in kakor iz sanj zro vate iz slike zamišljene temne oči.

Kako zna gledati v duše slikar, ki je ustvaril portrete pijanca, goslača in provincijalnega toreadorja! Kakor da je vstal pred nami junak Cervantesovega romana, stoji ta poslednji na svojih dolgih, krivih, suhih nogah, oblečen v bleščečo opravo, okičeno z nepristnimi dragulji, sredi siromašne pokrajine, kjer je videti v ozadju vsa v kričočih zastavah provincijalna arena. — Kakor grozna karikatura se zde v prvem hipu slike kastijskih kmetov in kmetič, in vendar niso; ta Zuloagova „Francisco in njegova žena“, stoječa v skaloviti pokrajini, sta v svoji bedi tipa človeštva in lepa kakor Donatellov sv. Janez in njihov realizem je z genijalno kretnjo umetnika, ki vidi v vsi naravi le lepoto, prečaran v kraljestvo večnosti.

Sredi skalovitega gorovja z daljnim obzorjem je naslikal Zuloaga tri stare ženske; po dežju je pač; niti ni videti njihovih obrazov, zakaj zagnile so si glave s svojimi krili in nam obračajo hrbte. In vendar vemo vse, kaj se godi v njih dušah, ki so od življenja razorane kakor ta po-

krajina z razpokanimi skalami in zapuščenim, samotnim mestecem v ozadju. — Vse zanima tega umetnika in vsemu daje monumentalen izraz: pritlikavcu z izteklim očesom, senjoriti na balkonu, kurtizanam v svili in z razgaljenimi prsi, na katerih trepeče svetloba; ciganka Carmen, ki so ji že ubežala sveža leta in lega že izraz trpkosti na njen zamišljeni obraz, na katerem so zapisale strasti svoje sledove. In kakor divna pesem je slika Segovije: obzidano mesto s staro katedralo; težki oblaki se valijo z golega gorovja, vihar se je razdivjal v njihovih meglah in pred obzidjem je videti suho, sključeno kljuse, — dežela Dona Kihota.

Da, vse to je Španija. Tudi da ni tu podpisan Zuloaga, bi ga človek spoznal kot Španca. Kljub Parizu in Manetu, kljub vsemu, kar ga označuje kot enega najbolj modernih, je ostal oni Zuloaga, ki je bil v svojih mladih letih podeželni toreador in še vse mogoče drugo. Vsaka poteza ga izdaja, da je sodeželan Velasquezu in Grecu in Goyi, in kakor zlasti ta poslednji, gre svojo pot, ne meneč se za ves svet.

To je sila, to je osebnost, to je umetnik. Človek našega časa je, zato je moderen; sin Španske je in zato je Španec. To dvoje je temelj njegovemu človeštvu in njegovi umetnosti. Vsak velik umetnik pa je predvsem človek. In človek je le člen verige v zgodovini razvoja.

V pozni uri.

Sam v svoji tibi sobi sem v večerni
pozni uri. Daleč si od mene
in morda v srcu tvojem ni nobene
več misli name. A še vsi nemirni

so moji prsti, kot da roka križa
še vedno s tvojo roko se, ki hoče
se ji umikati in božajoče
in hrepeneče se ji zopet bliža.

O moji ubogi, nepokojni prsti!
Vsa vaša sreča so bežeče megle,
ki bodo moje roke jih dosegle,
ko bodo skrižane v trobneči krsti.

Flojzij Gradnik.

Olga.

Spisal Ivan Lab.

V dneih zapuščenosti in samote se spominjam Tebe, dragi Mirovoj Petrakovič! Spomin na tvojo usodo ima v sebi toliko smešnega, da se razveseli srce, kadarkoli pomislim nate; ne zaradi tvoje usode, ampak zaradi povesti same, ki ima v sebi toliko veselega. Kako je bilo lepo takrat v tistih časih! Ime ji je bilo Olga in vsi smo se ji dobrikali. Ko je sedela med nami, smo hoteli sedeti poleg nje in se od blizu naslanjati nanjo. Nekateri so lovili njene roke, drugi so jo objemali, tretji so nagajali njenim kodrom, ki so se usipali po čelu in po licih. Olga se je smejala, se branila predrznih rok, stresala je od sebe nadležne ljudi in odganjala vsiljive obraze, ki so se ji bližali od vseh strani. Spočetka se nas je bala, pozneje se je privadila in je rada posedala med nami. Nismo bili vsi enako v milosti: nekatere je imela rajša okoli sebe nego druge... Tem se je dobro godilo — a drugi so smeli gledati samo od daleč. Mnogi so rajši odšli ven na ulice ali kamorkoli, drugi pa so bili srečni, da so smeli gledati. Med temi si bil ti, o Mirovoj Petrakovič! Idealist si bil prvo minuto, ko si zagledal luč sveta, in idealist si ostal do zadnjega trenutka, ko te je pobrala smrt tam nekje v hribovskem pogorju. Pod slamnato streho te je nekje rodila mati in kaj si mogel biti drugega, nego idealist. Ko ti je bilo deset let, te je odpeljala mati v mesto in si postal študent. Mnogo kljuk si pritisnil, mnogo trpkih besed si preslišal, mnogo grenkega kruha si užil. Nazadnje je prišel dan zmage in stal si na poti v življenje. Nisi volil one lahke poti, ki bi te bila po nekaj letih privedla k polni mizi, kjer bi se bil najedel brez skrbi na račun drugih, kakor so preje drugi jedli na tvoj račun. Toda ti si bil idealist in si volil težjo pot. Tako si šel z nami v veliko mesto. Tam si posedal po dijaških kvartirjih, prezebal si po ulicah in gladoval po predmestnih gostilnah. Nazadnje si našel službo, da si mogel jesti z nami. Tako smo se zopet sešli pri Olgi.

Toda v letih boja so te naučili, da človek ne more preko svojih moči. Zato si posedal mirno v kotu in si gledal, kako smo se mi zabavali z Olgo. Tvoje oči so strmele na nas iz kota, polne sanj in hrepenjenja. Ko smo se naveličali zabave pri Olgi in smo odšli na izprehod, si odšel z nami in si govoril o resnih stvareh.

Taki so bili oni lepi časi. Potem je prišla izprememba. Drug za drugim smo odhajali in le redko smo se vrnili k Olgi. Tam so se zbrali drugi, novi, mlajši in so se zabavali — kakor mi. Ko jim je bilo igre dovolj, so odšli in so se nastanili drugod. Ti pa si ostal in se nisi ganil iz svojega kota.

In nekoč se je naenkrat raznesel glas: „Mirovoj Petrakovič se ženi pri Olgi...“ Kjer so vsi drugi iskali zabave, si ti iskal ljubezni. O Mirovoj Petrakovič, v tem je bila tvoja usoda! Drugi so se šalili — a ti si vzel stvar resno. In to je vsa tragikomika tvojega življenja. Drugi so prišli, naljubili so se pri Olgi, nasmejali so se in naveselili ter so odšli; ti pa si jih gledal, kako prihajajo in odhajajo, in si v srcu nosil skrito veliko ljubezen. O Mirovoj Petrakovič, idealist!

„Življenje je resno,“ si nam govoril, „in s srci se človek ne sme igrati. Vi pridete, naljubite se in odidete... In ne pomislite na deklet, ki ostane samo...“ Tako si mislil in govoril. Zato si hotel popraviti, kar smo zakrivili vsi, hotel si vzeti Olgo za ženo. Da bi tem laže izpolnil svojo nalogo, si pustil študije in si odšel na službo tja nekam v hribovsko vas. In čez nekaj mesecev je naznanjal poseben papir vsem starim znancem, da sta Olga in Mirovoj Petrakovič poročena.

* * *

Srečal sem Olgo čez par let v mestu. Postarala se je zelo in nič več lepega ni bilo na njej. Lice je bilo ogorelo, kodri so se poredčili,

prsi, nekdam tako bujne, so upadle. Pozdravila sva se veselo in vprašal sem jo po Mirovoju Petrakoviču.

„O, to vam je čudak,“ je dejala, „človek nima pri njem niti ene vesele ure. Vedno knjige, same knjige. Zvečer sedi pri meni in pripoveduje o vseh mogočih stvareh. Pravi, pravi na dolgo in široko in nazadnje pristavi: „Ti tega ne veš, kaj ne da tega ne veš...“ Drugič zopet razlaga kako učenost, da človek zeha poleg nje, in pravi: „To te ne zanima; kaj ne, da te to ne zanima.“ In zopet najde kako novost in pride z njo k meni: „Ti bi to rada vedela, kaj ne, da bi rada vedela...“ Dolgočasno je pri njem, tak je, kakor je bil; s kmeti se ukvarja in jim prebira knjige. Nikamor ne gre, niti v mesto ne mara.“

Tako je pravila Olga. Imela je sinčka, ki ga je pustila pri možu, in sama je živela nekaj časa v mestu. Naenkrat se ji je lice pomladilo, oči so se zasvetile in rekla je: „Ali še veste, kako je bilo lepo v onih časih...“ Začela se je spominjati vseh znancev in prijateljev in je naročala zanje pozdrave. Pri tem so ji solze zalivale oči.

„Ko bi ne bil takrat Petrakovič tako silil,“ je pravila, „ostala bi bila še v mestu in bilo bi veselo, kakor prej. Ne bilo bi treba živeti na kmetih. Toda človek računa — prej ali slej je

moral priti konec onim lepim časom. Končno se človek vsemu privadi.“

Postalo mi je dolgčas pri teh besedah, da sem zazelhal. Poslovil sem se in sem odšel svojo pot. —

Pozneje sem čital, da je Mirovoj Petrakovič umrl. V hudi zimi se je prehladil na gorski poti. Olga je knjige razdelila med ljudi in je odšla s smehom nazaj v mesto. Pravili so, da se je zopet pomladila in postala vesela.

Zato se spominjam na te v urah samote in zapuščenosti, o Mirovoj Petrakovič. Bog ve, kje leži tvoj pozabljeni grob! Koliko čudnega je bilo v tvoji usodi! Sam morebiti nisi čutil nesreče, ki se je skrivala za tem, kar si ti smatral za srečo. Preživel si celo življenje z žensko, ki te ni razumela, in vendar nisi obupal. Boril si se resno za stvari, ki drugi o njih samo govore in pišejo. Žrtvoval si se za druge in si skrbel za njih srečo, ko so drugi vsi skrbeli le zase in se niso zmenili zate. Življenje si vzela resno, zato je toliko smešnega v povesti o tebi, o Mirovoj Petrakovič. Toda ali ni morebiti usoda velikih ljudi, da gredo skozi življenje sami in nerazumljeni? Morebiti si bil srečen v svoji veliki veri, da hodiš pravo pot. Morebiti si s svojim življenjem povedal svetu veliko resnico, ki se ji drugi smejejo.

Akacije.

Dubteči beli grozdi nad nami
visijo. Ko veter jih strže
z vej in po poti razvrže,
cvetoča preproga so nam pod nogami.

Molčim in poslušam besede prijazne,
ki lijejo z ust ti ko beli ti cveti.
Ah, zgrabiti hotel bi jih in zapreti
v te svoje roke vekomaj prazne.

Flojzij Gradnik.

Noči.

Vse te noči, te žalostne noči,
ko nimam govoriti s kom besede
in so z menoj le žarki lune blede,
jaz čakam nate s trudnimi očmi.

A ko se dela dan in še te ni,
bi hotel da bi bila noč za večno,
ker samo v temni noči to nesrečno
srce je moč tolažiti z lažmi.

Flojzij Gradnik.

„Luna sije“ in drugo.

Spisal dr. Vinko Zupan.

Prof. Murko je bil tisti, ki je „sprožil“ kamen, ki se zdaj vali naprej in grozi, da postane cel plaz... Avtor odličnega dela „Deutsche Einflüsse auf die böhmische Romantik“ je v svoji razpravi „Misli k Prešernovemu životopisu“ („Zvon“ 1901, str. 130 sl.) posebno poudarjal vpliv nemških romantikov na Prešerna. Prvi, ki je opozoril na Prešernovo odvisnost od nemške romantike v formalnem, metričnem oziru pa je bil že Levec v svoji študiji o Prešernu v Stritarjevem „Zvonu“ l. 1879.

Kot posebno eklatanten primer, kako je jemal Prešeren svoje oblike pri nemških romantikih, navaja Murko Prešernovo „Luna sije“ in jo primerja z Brentanovo „An eine Kranke“:

„Bleib nur stille,
Gottes Wille
Hat auch dich ja ausersehn,
Alle Armut, alle Fülle
Wird an dir vorübergehn.“

Ta oblika pa, kakor vidimo, ni popolnoma enaka tisti, ki jo rabi Prešeren.

Izpodbujen tudi po predavanjih prof. Murka na univerzi, sem že takrat začel iskati po drugih nemških romantikih, da bi dobil popolnoma enako obliko. Našel sem jo najprej pri Rückertu („Liebesfrühling“, Zweiter Strauss, Nr. 47). Prva kitica se glasi:

„Jene Stunden,
Die geschwunden
Mir entfernt von dir, mein Glück,
Muss mit Zagen
Ich beklagen,
Und sie bringt kein Gott zurück.“

Prijatelj dr. Bratina me je opozoril, da ima isto obliko že jezuit Friedrich von Spee v svoji „Trutznachtigall“.¹⁾ Res sem jo tam našel

¹⁾ Prva tiskana izdaja je izšla l. 1649 v Kelmorajnu. Sledile so še potem 1654, 1656, 1660, 1664, 1683, 1709. —

na dveh mestih, prvič: „Ein christliche Seel redet von dem Creuz und Wunden Christ“ in drugič: „Ecloga oder Hirtengespräch von Christo dem Gekreuzigten unter der Person des Hirten Daphnis und bei Gleichnuss eines jungen Wildes.“

Za nas imajo pa pomen pravzaprav le primeri iz nemških romantikov, kajti po teh je posnel Prešeren to obliko. Starejši primeri nam le kažejo, odkod so jo oni vzeli.

Ta dva primera, ki sem ju takrat, še na univerzi, našel, sem objavil potem v „Zvonu“ (1909, str. 701) in sem izrazil tam domnevo, da ima Prešeren to obliko od Rückerta,

Ko sem prišel pozneje na ljubljansko študijsko knjižnico, sem imel še več prilike, da sem brskal po nemških romantikih in iskal stikov med njimi in Prešernom. Našel sem isto obliko še pri A. W. Schleglu („Lob der Thränen“), le da je Schlegel spojil dve kitici v eno. Dalje pri lordu Byronu („Lines to Mr. Hodgson“). Končno pa v „Kranjski Čbelici“ sami E. J. Kovačičev prevod iz Fellingerja: „Modri pivec“ (II. bukvice, str. 17). — Letos sem končno našel še v Herderjevih „Volkslieder“ (V. Teil, Nr. 34) pesem „Lied der Morgenröthe“, ki je prevedena iz francoščine in se pripisuje, kakor pravi opomba, Henriku IV.

Pripravljam daljšo študijo o vplivu nemške romantike na Prešerna, kjer sem hotel vse to porabiti. Dr. Žigon pa je neodvisno od mene študiral tudi to vprašanje in objavil rezultat svojih raziskavanj v zadnji (8.) številki „Dom in Sveta“. Tudi on je našel to obliko pri Schleglu in v „Čbelici“ in trdi, da jo ima Prešeren od Schlegla.

Jaz se pa, odkar sem našel to obliko v tolikih primerih, ne bi upal več trditi: Prešeren jo ima ravno od tega in tega.

Izdaja iz l. 1683 mi je bila takrat iz graške vseučiliške knjižnice pri roki. (l. 26104).

Boljše bo, če rečemo zdaj tako:

Prešeren je našel to obliko večkrat pri nemških romantikih, imel jo je pred seboj celo v „Čbelici“, izključeno tudi ni, da jo je bral v Herderju in Byronu. Da je na to obliko tako pogosto naletel, ravno to je vplivalo nanj — poleg estetičnega momenta: ugajala mu je njena melodijoznost, da jo je posnel v slovenskem jeziku.

Oblika pesmi „Luna sije“ pa nikakor ni nekaj tako nenavadnega, kakor bi se komu mogoče na prvi pogled zdelo. To bomo takoj videli, če izkušamo dognati, kako je nastala, njeno genezo.

Pri Fellingnerju-Kovačiču bomo to najlažje videli. Najprej pride „samospev“:

„Kaj petica? Kaj učenje?
Kaj brez vina čast veljá?
Vse brez vina trud, morjenje
Bolj nemirniga duhá!“

Potem poje „kor“:

„Natočíte
Bratje, píte
Čisto kapljo ko zlató!
Natočíte,
Izpraznite
Drage kupico polnó!“

Pri tem je pa treba pripomniti, da je slovenski Kovačičev prevod bolj „pravilen“, kakor pa nemški Fellingnerjev original. Fellingner je namreč zadnji verz prve in druge kitice skrajšal za dva zloga:

„Was ist Leben, was ist Liebe,
Was ist Freundschaft ohne Wein?
Ohne Wein ist alles trübe,
Blosser Traum und Schein!“

Chor.

Brüder, füllet!
Seht, es quillet
Rebensaft, wie Gold so rein!
Füllt und stürztet,
Glaubt, es würget
Alles nur der Wein!“

Pri slovenskem prevodu nam je treba le prvi in tretji verz prve kitice razdeliti s cezuro na dve polovici in ju rimati, pa dobimo drugo kitico.

Tudi pri omenjenem Friedrichu von Spee vidimo popolnoma jasno to genezo. Tam

piše naravnost pri pesmi „Ecloga“ itd. naj se poje kakor:

„Da zu Grabe / Daphnis lage,
Daphnis hochberümbtes Kind,
Hört man seiner / Mutter Klage,
Schlafen waren Luft und Wind.“

Tisti dve rimi, ki ju ima ona kitica več, je treba vzeti kot t. zv. „Binnenreim“. To se pri Speeju jasno kaže že v načinu, kako je kitica tiskana v stari izdaji (1683):

„Manche Stundnn / Jesu Wunden
Ich mir setz ob Augen mein
Thu mich wenden / zu den Händen,
Zu der Seit und Füßen sein.“

Druga kitica, slavna kitica pesmi „Luna sije“, torej ni nič drugega kakor prva kitica (n. pr. kitica pesmi „Strunam“), kjer imata radi večjega „Reimgecklingel“ prvi in tretji verz še t. zv. „Binnenreim“, kakor ga rabi pogosto že Hans Sachs.

Brentano je n. pr., kakor smo videli, razdelil le prvi verz take kitice.

Pri lordu Byronu nahajamo tudi kitico, ki je spet sama zložena iz teh dveh vrst kitic:

Lines to Mr. Hodgson.
(Written on board the Lisbon Packet.)

Huzza! Hodgson, we are going
Our embargo 's off at last;
Favourable breezes blowing
Bend the canvass o'er the mast.

From aloft the signal s' streaming,
Hark! the farewell gun is fired;
Women screeching, tars blaspheming,
Tell us that our time s'expired.

Here 's a rascal
Come to task all

Prying from the custom-house;

Trunks unpacking

Cases cracking

Not a corner for a mouse

'Scapes emsearch'd amid te racket

Ere we sail on board the Packet.

Gildemeistrov nemški prevod se glasi:

An Herrn Hodgson.

An Bord des Lissaboner Packetschiffes.

Hurrah! Hodgson! Endlich gehn wir,

Das Embargo ist vorbei;

Dass die Brise gut ist, sehn wir,

Und die Segel werden frei.

Das Signal, vom Topmast flatternd —
Bum! — sie feuern schon — ade!
Schiffer fluchend, Weiber schnatternd,
Alles zeigt, es geht in See.

Ein verdammter
Zollbeamter
Schikaniert uns aber noch,
Koffer schüttelnd
Schachteln rüttelnd
Guckt in jedes Mauseloch;
Welcher Trubel, bis er fort ist!
Bis der Passagier an Bord ist.

Da gre lahko ta delitev še dalje, nam kaže primer iz Platena, ki ga omenja Korš v svojem uvodu.

Kitica pesmi ima tole obliko:

„Wo sich gatten
Jene Schatten
Über Matten
Um den Quell,
Reich an losen
Hagerosen
Kommt zu kosen
Brüder schnell“!

(„Romanzen und Jugendlieder“ XXI)

Tu je „Reimgeklügel“ še večji; razdeljen je tudi še 2. in 4. verz

Da je moje naziranje o postanku kitice „Luna sije“ pravilno, to mi potrjuje ta okolnost, da izraža Gustav Balke v svoji kritični izdaji Fr. Speeja „Trutznachtigall“,¹⁾ ki sem jo dobil v roke, ko je že ta stvar bila napisana, popolnoma isti nazor.

Balke razpravlja v uvodu (XLII—XLIII), od kod je vzel Spee oblike svojih kitic in pravi, da iz latinskih himen, ki so se pele v cerkvi. Navaja tudi himne, ki bi bile lahko Speejev vzor. Med drugim govori o prvi naši kitici (kakor „Cesarska pesem“ ali „Strunam“), potem o drugi („Luna sije“) in pravi: „Dass der Hymnus „Pange lingua gloriosi“ das Vorbild für die im trochäischen Versmass geschriebenen Gedichte Nr. 18, 19, 39—45, 48—50 gewesen sei, sagt der Dichter selbst. In derselben Strophenform, mit Binnenreim im Vers. 1, 3, 5, 7, wie der Hymnus „O quam moestus

¹⁾ „Trutz-Nachtigall von Friedrich Spee. Herausgegeben von Gustav Balke. Leipzig 1879. (Deutsche Dichter des siebzehnten Jahrhunderts. Mit Einleitungen und Anmerkungen. Herausgegeben von Karl Goedecke und Julius Tittmann XIII. Bd.)

Cordi aestus“ sind 46, 47 gedichtet.“ — Opomniti je treba, da je naša prva (štirivrstična) in druga (šestvrstična) kitica tu povsod „dvojna“. Ravno ta osemvrstična oziroma dvanajstvrstična oblika je, kakor vidimo, prvotna. Zakaj jo ima tudi Schlegel, bomo takoj videli. Ne hohenburška opatinja Herrat, ampak Fr. von Spee je bil Schleglu vzor — in najbrže tudi drugim romantikom.

Isti izdajatelj Speejeve „Trutznachtigall“ Gustav Balke razpravlja tudi v svojem uvodu o o poprejšnjih izdajah te zbirke (str. LII—LIII). In kaj izvemo tu? Ravno nemški romantiki so Speeja spet izkopali iz pozabljenosti, v kateri je tičal vse prosvetljeno 18. stoletje, ki seveda takim katoliškim mistikom ni bilo prijazno. Čisto prvi je izdal malo izber iz njega konstanški teolog in škof Wessenberg v Curihu l. 1802. Wessenbergov primer pa je vplival na Friedricha Schlegla, brata A. W. Schleglovega, da je že čez par let (1806) izdal v „Poetisches Taschenbuch“ 14 pesmi iz „Trutznachtigall“. Popolno izdajo je napravil potem 1812 v Kolinu ob Renu Willmes. Vsi ti izdajatelji pa so preveč predelavali in modernizirali. „Mlajši romantik“ Clemens Brentano je izdal l. 1817 dobesedno izdajo, popolnoma po originalu iz l. 1649. — Kakor vemo, ima Brentano zelo podobno obliko naše kitice, ki jo navaja Murko.

Friedrich von Spee je torej ravno za časa romantike vstal iz groba, kar ni slučajno, saj je romantika bila gibanje, ki mu je bil simpatičen misticizem in katolicizem. Brat A. W. Schlegla, vodje stare romantiške šole je izdal del njegovih pesmi.

Nikakega dvoma ni, da sta brata Schlegel Speejevo „Trutznachtigall“ imela v roki in jo prebirala. Odtod oblika A. W. Schleglove „Lob der Thränen“, kjer je kitica tudi dvanajstvrstična kakor pri Speeju.

Spee pa je vzel svojo obliko spet iz latinskih himen, kakor piše sam v uvodu: „Und werden die trochäische Reim also gelesen, wie das „Pange lingua gloriosi.“

„Pange lingua gloriosi
Corporis mysterium“ itd.

je himna v čast Sv. Rešnjemu Telesu in se vedno še poje. Zložil jo je znani srednjeveški filozof in sholastik „doctor angelicus“ („doctor universalis“) Tomaž Akvinski (*1227—†1274).

V latinskih cerkvenih himnah srednjega veka nam je torej iskati prvotni vir za tako zelo razširjeno obliko kitice „Strunam“ in iz nje nastalo kitico „Luna sije“. S svojo univerzalnostjo je katoliška cerkev te oblike raznesla po vsej Evropi. Poznali in peli so te himne prav tako v Italiji kakor na Nemškem, na Francoskem kakor na Angleškem. Napev in vezana beseda sta bila svoj čas nerazdružljiva. Na stare priljubljene napeve so se zlagali novi teksti. Tako dela ljudstvo pri narodni pesmi. Tako je delal še moderni chansonnier Béranger, ki pove pri vsaki svoji pesmi, „po kateri se poje“. Tako so na cerkvene napeve, ki so imeli prvo no latinski tekst, prišli od začetka pač tudi gotovo pobožni teksti, a v ljudskem jeziku. Potem pa so v isti model vlili tudi pesmi posvetne vsebine.

Verjetno je, da je hohenburška opatinja Herrad, ki jo navaja dr. Žigon, imela pred seboj kot vzor še starejše latinske himne nego so njene. Katera je najstarejša cerkvena himna teh dveh oblik, ne morem zdaj določiti, ker mi nobeno delo o srednjeveških cerkvenih himnah ni pri roki.

Sicer pa to za naše raziskavanje ni bistvenega pomena. Pot od cerkvenih himen preko Speeja k nemškimi romantikom in končno k Prešernu je zaznamovana.

Ta kitica štiristopnih trohejev je v Nemcih zelo razširjena. (Naša cesarska pesem je na pr. tudi zložena v tej meri.) Tudi v našo narodno poezijo je proniknila, čeprav se trohejska mera pravzaprav upira značaju našega jezika, ki je jambski, v nasprotju s sosedno štokavščino, ki je trohejska in je — kakor vemo — peterostopni trohej ali deseterec njena narodna mera.

Res tudi nahajamo to mero le v belokranjskih in par „prleških“ narodnih pesmih n. pr.:

„Šetala se lepa Ana
K Majki božjoj na Volavje,
Na Volavje, na proščenje,
V rokah nosi dva duplera.“

(Štrekelj, št. 677.)

Štajerska je ta-le:

„Novi mešnik pismo pošle
Svojoj staroj materi.
Novi mešnik pošle pismo,
Kaj bo novo mešo bra.“

(Štrekelj, št. 727, prav tako št. 729.)

Pri belokranjski pesmi je štiristopni trohejski verz ostal cel, tu pa je pri drugi in tretji vrsti odtrgan en zlog, in to je baš naša kitica.

Že „oče“ slovenskega pesništva Valentin Vodnik jo ima, to kitico n. pr.:

„Grem visoko pit Savico,
Lepih pesmi hladni vir,
Mojstru pevcev na zdravico
Naj mi teče ta požir.“

Istotako „Vršac“, „Kos in brezen“, „Sraka ino mlade“, „Nemški in kranjski konj“.

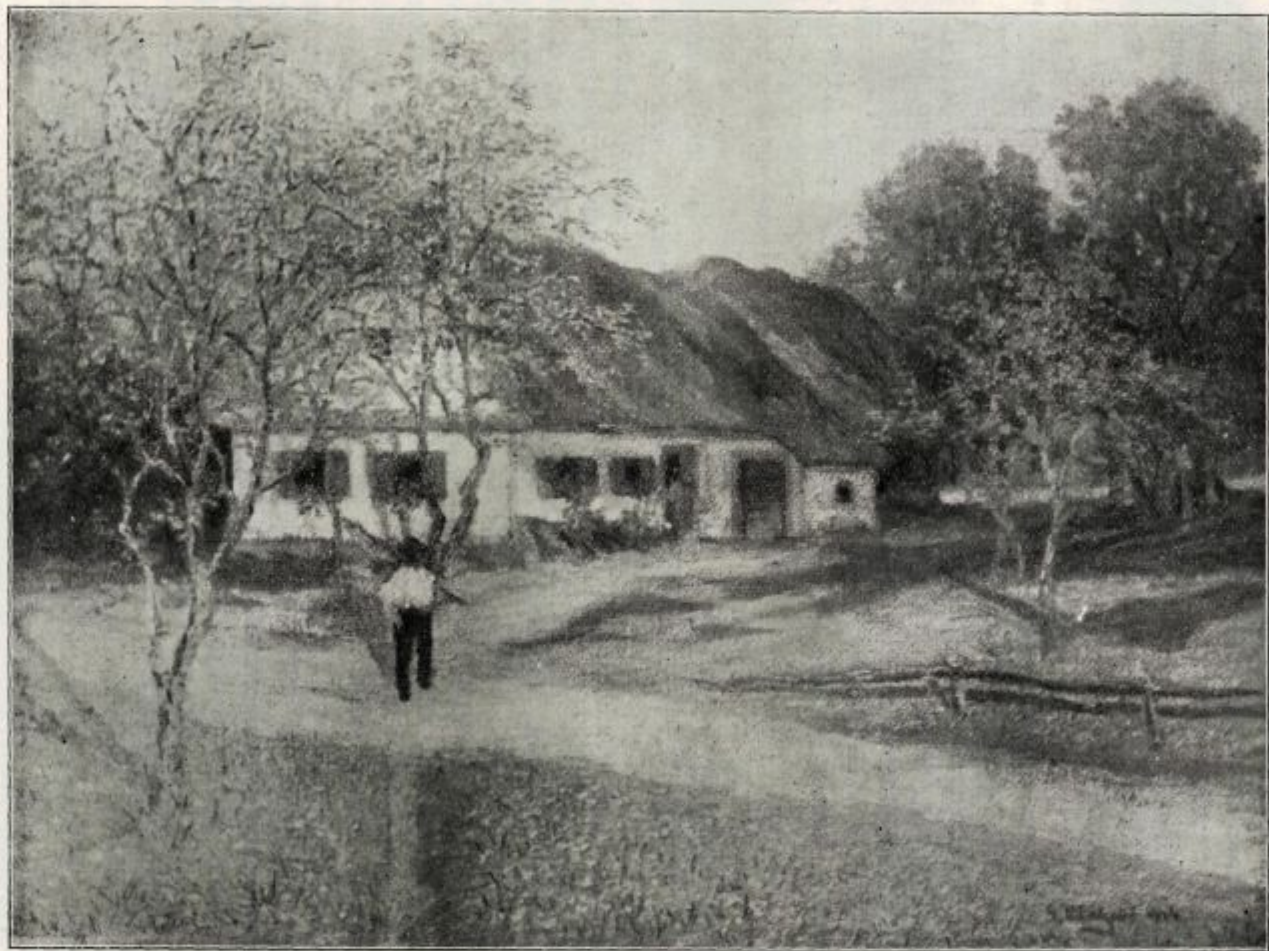
To je kitica pesmi „Strunam“, ki jo je Prešeren postavil na čelo svojih „Poezij“.¹⁾ Prvič je izšla ta pesem že v IV. bukvicah „Čbelice“ l. 1833. — V prejšnjih, III. bukvicah l. 1832, pa je U. J. (Urban Jarnik) objavil pesem „Damon Meliti“, ki je zložena v isti meri.

Pa ne le mera Prešernove „Strunam“ je popolnoma enaka meri te pesmi; zdi se mi, da se nahaja v Prešernovi pesmi par besed in stavkov, ki odločno spominjajo na izraze v pesmi „Damon Meliti“.

Pesem „Damon Meliti“ je izšla prvič že v „Carinthiji“ l. 1813 v številki 13. in sicer z nemškim prevodom nam že znanega Fellingingerja. Urban Jarnik je objavljaj svoje pesmi v „Carinthiji“ in sicer vedno ob enem z nemškimi prevodi, ki mu jih je oskrboval Fellinginger, ki je l. 1811 prišel v Celovec. Taka pesem je bila na pr. „Zvezdišče“ v št. 25. l. 1812, druga „Danica“ v št. 32. istega letnika. V našem letniku 1813 je izšla v št. 21 tudi Jarnikova „Arfe“, prav tako s Zellingerjevim prevodom. Jarnik je podpisan s psevdonim „Rajniki“.

Če trdi Scheinigg v Kresu IV. (in po njem Glaser), da je Jarnik „prestaval nekaj Fellingingerjevih kakor „Damon an Melite, Lebensfunken, Der Kampf mit dem Lindwurm“, je treba to trditev, kar se tiče pesmi „Damon an Melite“, popraviti. Ne Fellingingerjeva, ampak Jarnikova pesem je original. To priča Kumpfova izdaja Fellingingerjevih del (Johann Georg Fellingingers poetische Schriften. Herausgegeben von Johann Gottfried Kumpf, M. D. Klagenfurt 1811), tam se vrste v drugem zvezku, str 151—146 „Lieder, nach dem Slovenischen Jarnik's“: I. Der Morgenstern, II. Der Herbst, III.

¹⁾ Popolnoma isto kitico kakor „Strunam“ imajo še tele Prešernove pesmi: „Ukazi“ (1843), „Od železne ceste“ (1843), „Nebeška procesija“ (1848).

Srečko Magolič: Kmečka hiša v ljubljanski okolici.

Die Harfe, IV. Damon an Melite. Da ni Jarnikova, ampak Fellingingerjeva pesem prevod, nam kaže tudi to, da je v „Carinthiji“ slovenski tekst tiskan na prvem, nemški pa na drugem mestu. Kjer je stvar narobe, da je namreč slovenski tekst prevod, nemški pa original, tam je tudi to v „Carinthiji“ na ta način označeno, da stoji nemški tekst na prvem, slovenski pa na drugem mestu. — Prav tako kakor „Damon na Melito“ je tiskana v „Carinthiji“ tudi pesem „Arfe“. Razlika je edino ta, da pri prvi Jarnik niti s psevdonomom („Rajniki“) ni podpisan. Podpisan pa tudi ni v prevodu „Življenja iskre“, ki je izšel v št. 52 istega leta poleg nemškega originala „Lebensfunken“ na prvem mestu. Prav tako je tiskana v št. 22. „Carinthije“ istega letnika pesem „Nähe der Geliebten“ — „Bližnjava ljube“. Ker je slovenska, Jarnikova pesem prevod (podpis „Rajniki“), stoji na drugem mestu, nemški original (podpisan „Ermin“ = Kumpf, izdajatelj Fellingingerjevih pesmi) pa na prvem mestu.

Da Jarnikova pesem ni prevod, na to kaže tudi ta okolnost, da ni v „Čbelici“ kot prevod označena, kakor so sicer drugi prevodi, n. pr. „Iz nemškiga“ ali „Po Fellingingerjevi pesmi.“ Pesem je marveč brez kake opombe signirana U. J., kakor so druge Jarnikove, o katerih nihče ne trdi, da so prevedene, n. pr. „Zvezdje“ v II. zvezku „Čbelice“ str. 13., ki je izšla pod naslovom „Zvezdišče“ tudi v „Carinthiji“ l. 1812, št. 25, tudi ob enem z nemškim prevodom.

Da sem se tako široko razpredel o tem vprašanju, ki za naše raziskavanje pravzaprav ni velikega pomena, temu je vzrok to, da sem hotel trdno podpreti svojo trditev, da se je Scheinigg zmotil glede te pesmi, ki je na Koroškem postala, kakor pripoveduje, popolnoma narodna.

Objavljam pesem v tisti obliki kakor je natisnjena v „Čbelici“ in ki se le malo razločuje od prvotne v „Carinthiji“.

Tista mesta, ki so se mi zdela, da spominjajo na nekatere izraze v pesmi „Strunam“, sem podčrtal.

Damon Meliti.

Slaba je svitloba lune,
Njo oblaki skrivajo,
Žalostno na citrah strune
V moje serce glas pojo.

Nove delajo mi rane,
Serce mi prebadajo;

Solze so le noči znane,
K' se le nji zaupajo.

Daleč, daleč je Melita,
Mojga serca draga kri,
Sladka je ljubezen skrita,
Z rožami ovita spi.

Travniki so mi pušave,
Od ljudi zdaj proč bežim,
Za veselje nimam glave:
Jest nar raji sam sedim.

Sej veselja ni brez tēbe,
Ti le meni srečo daš.
A te ljub' ima per sēbe,
Komu se tedej podaš?

Vetri! glase te nesite
K oknam, kjer Melita spi.
S to besedo jo zbudite:
Damon tvoj za tē živi.

V „Carinthiji“ se glasi „Damon na Melito“; mesto „prebadajo“ je „prebodejo“ in tretja kitica se začne mesto „Daleč, daleč je Melita“: „Delč odležna je Melita“.

Prešeren je sploh imel navado, da je na razne pesniške poizkuse Čbeličarjev reagiral s svojimi dovršenimi umotvori. Navadno se je zgodilo tako, da je pesem, ki je „izpodbodla“ Prešerna, izšla v prejšnjem zvezku „Čbelice“ (n. pr. III.), Prešernova pesem pa takoj v prihodnjem (n. pr. IV.). Pri tem nahajamo pri Prešernu naravnost dobredne reminiscence izrazov, ki so jih rabili njegovi „izpodbujevalci“. Največje „zasluge“ v tem oziru ima pač originalni Jakob Zupan.

Par primerov:

Sonet „Ptujo-Besedarjem“ v III. bukvicah „Čbelice“ je odgovor na Jakoba Zupana neslanost: „Krajnec dolžen hrovatenja“, ki je izšla v II. bukvicah. Prešeren je hudomušno prevzel par originalnih besed iz njegove pesmi, tako pravi n. pr. Zupan:

„Preudarite, Gorenci!
Šalobarde niste vi!“

In na koncu:

„Od Skiaptrov do Šamanov,
Od Kitaja do Udin.“

Na Prešerna se gotovo vsi spominjamo:
Takoј začetek soneta se glasi:

„Ne bodmo šalobarde!“

In v drugem kvartetu:

„Iz kotov vseh od Skjaptrov do Šamanov.“

Prav tako je bil spet famozni Jakob Zupan, ki je s svojimi groznimi prevodi iz Hermannsthlovih gazel v „Illyrisches Blatt“ l. 1831 izpodbodel Prešerna k njegovim mojstrskim gazelam v IV. bukvicah „Čbelice“ l. 1833.

V istem zvezku „Čbelice“ pa nahajamo še en, posebno eklatanten primer besedne reminiscence, kakor jo slutim tudi pri pesmi „Damon Meliti“.

Vsak, ki pozna svojega Prešerna, se spominja verzov iz prvega soneta „Sonetov nesreče“:

„O Vrba! — — — — —“

Da b' uka žeja me iz tvoj'ga svéta
Speljala ne bilà, golj'fiva kača!
Ne vedel bi, kako se v strup prebrača
Vse, kar srcé si sladkega obeta.“

„Sonetje nesreče“ so izšli (takrat še brez tega naslova) prvič v IV. bukvicah „Čbelice“ l. 1833. V prejšnjem, III. zvezku „Čbelice“ l. 1832 pa nahajamo na prvem mestu (od Zupana) „pokrajnčeno“ pesem: „Predgovor dalmaškim pesmam Ivana Ivaniševića, imenovanim kita cvetja razniga.“

Začetek tiste pesmi se v Zupanovem prevodu glasi takole:

„O de znal bi te v čebélo prestvariti!
De bi s cvetja vsakiga méd mógel piti;
O de bi nikol' ne bil ne pajk ne kača!
Spaki cvetje se narslaji v strup
obrača.“

Reminiscenca je tu popolnoma jasna.

Prav tako se mi zdi, da spominja posebno zadnja kitica pesmi „Damon Meliti“ na zadnjo kitico pesmi „Strunam“. Tudi tu isti slučaj: „Damon Meliti“ je izšla v III., „Strunam“ pa v IV. zvezku „Čbelice“. Motilo bi nas pri naši domnevi lahko le to, da ravno tista še s t a kitica še ni natisnjena v „Čbelici“, ampak šele v „Poezijah“, l. 1847.

Glasi se, kakor znano:

„Te in take ve nosite
Tožbe, strune, tjè do nje,“ itd.

Jarnik pa pravi:

Vetri! Glase te nesite
K oknam, kjer Melita spi.

Saj nikakor ni izključeno, da bi ne bila ta kitica eksistirala že l. 1833, a je Prešeren iz kakih vzrokov ni objavil. A tudi, če bi bila nastala kot dodatek pozneje, ko je Prešeren pripravljaval svoje pesmi za tisk, ni izključen vpliv „Damona in Melite.“

Ugovarjal bo kdo, da je vsebina Prešernove pesmi „Strunam“ bistveno različna od one v Jarnikovi pesmi. Res je „Damon Meliti“ nekaka „pastirska pesem“, še v slogu 18. stoletja. Ljubimec ljubi srečno in njegove „srčne rane“ izvirajo le od tod, ker „daleč, daleč je Melita“. Prešeren pa izraža hrepenenje in bolečine nesrečne ljubezni.

Vendar to tukaj ne odločuje. Pesem Ivana Ivaniševića in prvi sonet „Sonetov nesreče“ tudi po svoji vsebini nimata nič skupnega. Reminiscenca pa je popolnoma gotova.

Verjetno se mi vidi, da spominjajo na „Strunam“ sledeči izrazi:

V drugem verzu prve kitice je beseda „strune“ morda dala Prešernu misel, napraviti pesem, ki apostrofira „Strune“. Stavek „solze so le noči znane“ izraža isto misel kakor Prešernov verz „srca bolečine skrite“; ob enem je tudi Damonova „ljubezen skrita“. Jarnik pravi: „Za veselje nimam glave“, Prešeren pa o svojem srcu:

„Kàk mu je veselje tuje
Kàk od sreče nič ne vé.“

Teh verzov spominjajo tudi sledeči Jarnikovi:

„Sej veselja ni brez tebe,
Ti le meni srečo daš.“

Zadnjo kitico sem že omenil.

In še ena pesem je, tudi v „Čbelici“, ki ima isto mero, kakor Prešernova „Strunam“, in kjer nas spet spominjajo nekatere besede in izrazi Prešernovih izrazov in rim. To je znana Kastelčeva „Nezvesti“, ki je tudi s pomočjo zelo „žalostne“ melodije postala nekako narodna. Ta se pa nahaja že v II. bukvicah „Čbelice“, str. 85—86.¹⁾

Prva kitica Kastelčeve pesmi se glasi:

„Tebe kličejo solzice
Ker pred mano zdej bežiš,
Obledvati moje lice
Brez usmiljenja pustiš.“

Kdo se ne spomni Prešernove druge kitice:

„Kàk bleđi mi moje lice,
Kàk umira luč oči,“

¹⁾ V I. bukvicah „Čbelice“ se še nahaja cela dolga vrsta pesmi, ki imajo isto kitico. Vidi se tam, kako je bila ta kitica priljubljena in razširjena. Pač Vodnikov vpliv, saj večina Čbelkarjev ne zna drugega nego posnemati njegovo „narodno mero“ („Ne hčere ne sina — Po meni ne bo“ itd) in pa to kitico. Pesmi, ki pa sicer v ničemur ne spominjajo Prešernove „Strunam“, so: „Holzapflöva „Na posipu Hudiga Grada“ in „Pod Slapom o povodnji“, Potočnikova „Vodniku per Savici“ in „Slaba vinska letina“, Kastelčeva „Na grobu“ in „Smert“, končno Zupanova „Krim o prulski obletnici“.

Kàk teko iz njih solzice,
Ki ljubezen jih rodi."

Kastelčeva predzadnja kitica se glasi takole:

„Bi li mogel pozabiti
Tvoj ljubezni poln obraz!
Te lih moram zapustiti,
Pomnil bom te vsaki čas.

To nas spominja Prešernove 4. kitice:

„Kàk s teboj me vedno vleče,
Koder hodi, njen obraz,
Kàk obličje nje cveteče
V srcu nosim vsaki čas."

Če bi tudi moje domneve o reminiscencah na „Damon Meliti“ morda ne držale vse, tu so tako jasne in gotove, kakor ona iz Ivana Ivaniševića.

Mera, kitica obeh pesmi „Damon Meliti“ in „Nezvesti“ je popolnoma enaka oni v Prešernovi „Strunam“. Da sta pa ravno ti dve „Čbelični“ pesmi bili Prešernu vzor v metričnem oziru, to domnevo nam podpirajo deloma (posebno pri drugi pesmi) popolnoma jasne in gotove Prešernove besedne reminiscence iz teh pesmi.

Dalje je popolnoma dokazano, da kitica pesmi „Luna sije“ ni nič drugega kakor kitica pesmi „Strunam“, če ji razdelimo 1. in 3. verz z dierezo in rimamo („Binnenreim“) ti dve polovici. Na to „idejo“, da so pomnožili kitici rime, pa so lahko prišli pesniki različnih krajev in basov čisto samostojno in nikakor ni potreba, da bi bili vsi prepisovali in posnemali drug drugega. Da pa je Prešeren tu posnel romantike, morda pa tudi samo „Čbeličnega“ Kovačiča, se mi zdi sigurno. Lahko mogoče, da je vplival ravno mojster in „zakonodajalec“ romantikov A. W. Schlegel, kakor to trdi dr. Žigon, dokazati pa se to ne da. Zaslužno pa se mi zdi opozarjanje, kako je — kar se tiče zunanje oblike — Prešeren popolnoma sin svoje dobe, popoln učenec nemške romantike, kako je posnemal sonet, stanco, tercino, glosa, špansko asonanco, gazelo, epigram in kako je pozneje (1843), ko piše Vrazu, da piše pesmi, „die den Bauernburschen gefallen sollen“ in ko je ponehala bila med Nemci „Sonetenwut“ in je začela „schwäbische Schule“ posnemati narodno pesem, zlagal pesmi v meri slovenskih, pa tudi nemških narodnih pesmi. (Nemška narodna mera je n. pr. nibelunška kitica „Prekop“, „Neiztrohnjeno srce“; pa tudi mera v pesmih: „Nezakonska mati“, „Zdravilo ljubezni“, „Ribič“, „Ženska zvestoba“.)

Priznajmo: kakor smo Slovenci sploh zrastle v ovzdušju nemške kulture, tako je tudi Prešeren pretežno učenec nemške romantike, ki je takrat sicer, ko je Prešeren zlagal svoje pesmi, v nemškem kulturnem centru že bila minula. a je živela še v provincialnih listih (pri nas „Carniola“, „Carinthia“, „Steiermärkische Zeitschrift“ itd.)

Dr. Žigon je objavil v „Dom in Svetu“ par latinskih pesmi oblike pesmi „Luna sije“ hohenburške opatinje Herrat iz 12. stoletja. Študija o tej opatinji in njenem delu „Hortus deliciarum“ od Engelhardta je izšla res ravno za časa nemške romantike l. 1818. Vendar opatinje Herrad A. W. Schlegel gotovo ni poznal in ni posnel, ker je njegova pesem „Lob der Thränen“ nastala že l. 1807 in izšla prvič v časopisu „Prometheus“ I., Hft. 2, S. 70, l. 1808 (Prim. A. W. Schlegel's sämtliche Werke, Herausgegeben von E. Böcking, Leipzig 1846, Bd. I., str. X.).

Dokazali pa smo, da so poznali nemški romantiki, med njimi njih vodja A. W. Schlegel, to obliko iz „Trutznachtigall“ jezuita Friedricha von Spee. Pa tudi Herderjeve „Volkslieder“, ki so bile vendar romantikom evangelijske, so tu lahko vplivale.

Pesem, ki sem jo našel tam, se nahaja v V. delu (2. knjigi) pod št. 34. pod naslovom „Lied von Morgenröthe. Französisch.“ Pod črto je Herderjeva opomba: „Ein sehr bekanntes Lied, so Heinrich IV. zugeschrieben wird. Steht unter anderem im „Recueil de Romances“, 1767, p. 109. Citiram kot zgled prvo kitico:

„Komm Aurore
Und entflore
Mir dein Purpurangesicht;
Deine Strahlen
Ach, sie malen
Mir mein Purpurmädchen nicht.“

Francoskega originala vsled nerednih prometnih razmer nisem mogel dobiti z dunajske vseučiliške knjižnice.

Kakor vidi potrpežljivi čitatelj, je res iz kamena, ki ga je sprožil prof. Murko, nastal cel plaz. Mislim pa, da je zdaj vprašanje o metričnih vzorih Prešernove serenade „Luna sije“ dovolj pojasnjeno od vseh strani in da bo kaj bistvenega novega težko še dobiti. Sicer pa pravim kakor dr. Žigon: Dobrodošel vsak resničen prispevek, odkoderkoli!

Petkovškov obraz.

Spisal Ivan Cankar.

Živel je človek v tujini in ta ga je zastrupila. Dala mu je vsega zadosti in preveč, le miru mu ni dala. Iskal je resnice in lepote, da bi našel rosní mir, ki ga je bilo žejno prevroče srce. Spustil se je v brezdna, da bi posegel v zadnje globočine stvarstva; tam je bila grozota brez mej, duša mu je oledenela. Vzdignil se je v višave nad oblake in nad zvezde, da bi se razgledal po veseljstvu; od strahu mu je srce otrpnilo.

Udal se je umetnosti; njen strašni objem ga je dušil do obupa, do brezuma in do smrti. Ljubica, ki jo je gledal zamaknjen, pa je ni videl; ki jo je ljubil verno dan in noč, trepetal od strasti in od groze ob njenih poljubih, pa je ni mogel objeti sam s široko razprtima rokama, je ne prižeti k sebi tesno in za zmirom; ki jo je risal na papir, jo slikal na platno z vso zvestobo in močjo svoje duše, pa ji ni poznal pravega obraza, ker se ni maral do golega razodeti njegovim zameglelim, zakrvavelim očem.

Zagnal se je v življenje; zagnal se v močvirje, iz katerega ni bilo rešitve. Nog in života se je ovilo spolzko ščavje, vleklo ga neusmiljeno k strašnemu dnu. Vedel je, da je smrt na dnu, ali čudna, težka omamljiva sladkost je bila v tej zavesti. Črna gosta voda mu je segala do vratu; nagnil je glavo vznak, stisnil ustnice, branil se ni. Z velikimi očmi je strmel v nebo, ki se je bočilo zmirom višje, da ga je dosegel komaj še s sanjami. V poslednjem hipu pa, ko mu je že močila gnusna voda spodnjo usten, en sam krik, tako ves poln groze, obupa in bridkosti, da so se trepetaje razmeknile črne veje nad močvirjem: „Saj ni bilo življenje! Drugod je življenje — onkraj daleč, daleč, daleč!“ —

Pozno v jutro se je vzdramil, od divje noči, od žensk in od vina še omamljen. Ni se ganil; ležal mu je na srcu tesni, težki občutek, da bi se takoj povrnila strahota življenja, če bi le narahlo trenil z očesom. Rajši ničesar več, ne di-

hati, ne misliti, ne sanjati! Stud, ogromen kakor gora, se mu je bil prevalil v dušo; vseobsežen stud, ki je pokríl in strl, kar je bilo in kar bi še kdaj moglo biti. Glej široko v goli strop, ne treni; tišči sapo v prsih, ne dihni! Ali je to že smrt? — Oj človek, kam si zapravil lepoto, ki je bila od začetka delež tvoj?

Kakor žarek silne luči je seglo v noč srca.

„Vstani in pojdi!“

Ubogal je nemudoma, vstal je ter šel, kamor ga je gnal ukaz.

Daleč za gorami je dežela, kjer je mladost in zdravje, lepota, resnica, ljubezen, umetnost, vse, česar je z vročim srcem iskal po svetu, v brezdnih in v višavah. Tja se je napotil.

Vozil se je dva dni in dve noči, tretjega dne je prestopil prag tiste hiše, kjer je stala njegova zibelka. Pozdravila ga je mati, pozdravila sta ga sestra in mlajši brat. Miren, hladen, skoraj nezaupljiv je bil pozdrav; toliko, da so si v roko segli. Kaplja ledene bolesti, še nerazumljive, je kanila na srce tujcu sinu. In nobeden ni izpregovoril besede.

Mati je odprla duri v izbo, nato je prinesla kosilo. Posedli so za mizo; prostor gospodarjev so dali tujcu, tik ob desno mu je sedel mlajši brat, mati in sestra sta se odmeknili mračno. Skozi ozko okno je sijalo dopoldansko solnce, v izbi pa je bila tesnoba in tišina.

Kosili so molče. Po kosilu sta se mati in sestra napol nagnili k tujcu.

„Zdaj kaj povej!“

Mlajši brat se je naslonil ob mizo, na njegovem še otroškem obrazu se je prikazal smehljaj; mladost, vesela, neskrbna in radovedna, je bila v tem smehljaju, ali bilo je hkrati nezavedno pomilovanje, bila je rahla senca porogljivosti, prva kal samosvoje in trde kmetiške ošabnosti.

Ženski sta gledali zastrto, zamolklo. Na prstenih licih se ni zgenila nobena guba, na tenke, stisnjene ustnice ni bilo besede. In ne v

teh zastrtih očeh, ne na prstnih licih, ne na stisnjenih ustnicah ni bilo ljubezni. Kvečjemu da je bilo na visokem, neženskem čelu zapisano vprašanje: „Kdo si pač? Odkod si prišel? Počemu si prišel? Po imenu te poznamo še, drugače te ne poznamo več!“ In ustnice mlajšega brata so vztrepetavale smehljaje in pomilovaje: „Zdaj povej, kako da je v deveti deželi, povej zdaj! Rad bi že slišal, kako je tam, kjer so ceste iz pogače, hiše iz cukra in jabolka zlata. Povej!“

Tujec sin je sedel visoko vzravnan, glavo pokonci, črno oblečen, slok in velik; roke je bil položil trdo naravnost predse na mizo, oči, motne, krvavo obrobljene, so strmele široko odprte — kam? V neizmerno boleost srca: „Ni več poti na-

zaj, v deželo miru in smehljajev je ni! Zibelke ni več, dóma ne, mladosti, ljubezni ni več! Tja se povrni, kjer so tvoje prave domačije! V brezdna se spuščaj, v višave se spenjaj, lepote išči in resnice, da spoznaš grozoto brezdanjo! Povrni se v močvirje, potrpi, da ti spolzko ščavje seže vse do ram, te potegne do črnega dna, da se ti v grlo izlije strupena voda, da zadobiš ta strašni zaželjeni mir! Vstani in pojdi, kamor ti je bilo sojeno od vsega početka!“

In takrat je udanost najvišjega obupa obžarila njegova lica s čeznaravno lučjo. —

To je obraz Petkovškov, kakor ga je ob uri brezmejne žalosti naslikal umetnik sam.

V tvojih rokah.

Ves v tvojih rokah sem. Ko mehek val
obdajaš me, da sebe več ne čutim,
da več ne vidim in da to le slutim,
da se potapljam kakor list, ki pal

je z veje v vodo. Vzemi me, ah, vzemi,
da ne bom jaz več, da boš samo ti,
in da vse moje se telo zgubi,
ko kadar v smrti tesnem bo objemi.

Flojzij Gradnik.

Rosna kaplja.

Skoz okno sije nate lunin žar
in srebrni ti vrat, roké in grudi.
Kdaj konec bo tej bolečini buđi,
ki ji ne morem biti gospodar.

Ne vidiš? Tresem se. Na tvoji koži,
ko rosna kaplja sem na beli roži.

Izsrkaj me. Ko kaplja v roži zgine
in da ji novo rast, za tvojo slast
zgube se v tebi moje bolečine.

Flojzij Gradnik.

Listek.

Književnost.

Milan Pugelj: „Mimo ciljev“. „Die Lust zu fabulieren“ in pa — talent za to nista dana vsakomur, le malo je pravih pripovedovalcev, mojstrov, bodisi v noveli, bodisi v romanu. Pugelj spada k novelistom; široke kompozicije, romana se še ni in se menda tudi ne bo lotil. Ko je začel, je bil pravzaprav lirik, lirik v vezanji in nevezani besedi, stal je kakor vsi drugi pisatelji mlajše generacije — pod vplivom Cankarjevega bleščečega verbalizma. Te lirike v prozi pa se je pozneje oprostil in kolikor je bolj duševno rasel in se razvijal, toliko bolj je tudi kot umetnik s svojimi očmi začel gledati svet. In začel je opisovati življenje tako kakor ga je videl o n. In njegovi zdravi slovenski naturi nikakor ni prijala „modra cvetlica romantike“ in solzava sentimentalnost, marveč kakor vsi naši res slovenski in drugi slovenski avtorji, tako je ohranil tudi on zdravi zmisel za realnost življenja. Pugelj je realist v dobrem zmyslu te besede, tako kakor imenujemo realista n. pr. Čehova, pri katerem je Pugelj — tako sodim — hodil s pridom v šolo in ne v svojo škodo. — Z istim skeptičnim nasmehom kakor Čehov gleda na vse ljudi in stvari, z nasmehom človeka, ki že davno nima nobenih iluzij, ki je prišel do tistega svetovnega naziranja, ki bi ga najboljšje označili kot „nihilizem“: vse življenje je neumnost, nezmisel. In uauk: „Des Lebens Unverstand mit Wehmut zu geniessen“: s tem nezmislom se moraš pomiriti...

Pugelj ni ravno filozof, vendar menim, da sem zadel njegovo življensko filozofijo. Ravno njegov zdravi realizem je vzrok, da je Pugelj brez dvoma eden najbolj priljubljenih naših sodobnih pisateljev. Nezdravo, patološko sentimentalnost pa narod sovraži; nad solzavim Meškom se jokajo „ob tihih večerih“ le neumne gosi in histerične ženske.

Tudi Pugelj ima v svoji novi zbirki nekaj „lirike v prozi“ in te novele so po mnenju nekaterih celo najboljše, to so „Trije meseci“ in „Jerom“. A tu ni sledu o kaki sentimentalnosti. „Trije meseci“ so tri krepke, zdrave, čisto v narodnem duhu pisane pesmi v prozi, „Jerom“ pa je slika, polna subtilnega občutja. Drugim, ki jim je več do fabule, bo ugajala originalna vsebina „Helene“. Sižé je obdelan z minuciozno skrbnostjo. V „Zaljubljenem kmetu“ se je Pugelj oddaljil od svojega realističnega principa; takega kmeta v resničnosti ni. Brač bo pa stvar vsak z užitkom in niti spomnil se ne bo, kako spretno ga je pisatelj — potegnil. Psihopatologijo bolnika, umirajočega, njegove konflikte z „réalité quotidiene“ nam riše spretno novela „Labud poje“. „Utešenje“ je bolj skica, ki bi se bila dala uporabiti za kaj večjega. Tragikomičen in — tipičen dogodek iz življenja našega du-

ševnega proletarita nam opisuje Pugelj v „Petih kronah“. Prišla je obiskat našega „literata“ ljubica, učiteljica z dežele. A mož je ni nič kaj vesel, vodi jo po parkih in poljih, a nič v — gostilno. Nekaj mu leži na srcu. Nič pravega razpoloženja ni med njima. Ona si seveda takoj misli, da je literat „ne ljubi“ več. Končno se mu na kolodvoru pred njenim odhodom razveže jezik: naprosi jo za pet kron... Kdor pozna žensko psiho, vé, kaj se to pravi: konec ljubezni, kajti izgubila je pred revnim literatom respekt. Tipičen slučaj!...

„Zemlja sveta“ nam kaže tragiko tistih naših mož, ki so vzeli tujko za ženo in ki so bili premehki, da bi prilagodili ženo svojemu narodu; žena je in ostane tujka in kar je najbolj žalostno: otroci so tujci, ki sovražijo, oziroma saj prezirajo očetov materni jezik in narod.

Uverjen sem, da so in bodo našle Pugljeve stvari vedno prav širok krog hvaležnih čitateljev. Posebno tisti, ki jim že davno preseda prazno lepodoneče besedovanje in zvončkanje — in to so menda že vsi, ki kaj beró na Slovenskem — si bodo oddahnili pri njegovi zdravi prozi.

Dr. V. Zupan.

Zapiski.

Levstikovo delo za Prešerna.

Priobčuje dr. Avgust Žigon.

„Dajte nam gradiva, in zidali vam bomo hiše in temple.“

Delo za Prešerna kot največjo literarno vrednoto slovenske besede ter dostojno vrednoto celó svetovne literature je poseben znak ter ena izmej najtemeljnejših potez Stritarjeve dobe. To delo je izraz posebne ideje, ter dosleden trud za njeno udejstvovanje; izraz je in obveljava je to delo tiste zdrave in pravilne ideje, da treba vso prakso, ves nadaljnji razvoj našega domačega slovstva organsko osloniti na življensko ustvaritev Prešernovo, na „Poezije“ njegove — kot zdrav in trden, ter edino pravi naš zgodovinski temelj.

Za realiziranje te ideje pa je bilo potrebno dvoje: prvič in predvsem je trebalo, da nanovo obudé tiste čase sramotno zaničevani, Bleiweisovi fiksni ideji, njegovi trmi naljubo zatirani in nasilno zatrti spomin Prešernov, trmi, da bi priboril umetniški ničli, literarnemu pritlikavcu Koseskemu — prvo slavo in veljavo mej pesniki našega slovstva, čemur pa je bil Prešeren z vsakim svojim verzom zelo neprijetno napoti; in drugič, da dozoré ter podadó globlje in pravilno razumevanje Prešernovega literarnega dela: objek-

tivno spoznanje tistega dejstva, ki je objektivno-fiksen ker historičen fakt naše literaturice in ki ga vsega zaobsezamo, imenujemo z imenom „Prešeren“.

In res, obveljavili so s trdo neizprosnostjo prvo; drugega pa v svoji preveliki subjektivnosti — niso zmogli, da bi udeležili.

Imelo je dva lokalna centra to delo Stritarjeve dobe za Prešerna: Ljubljano in Dunaj, — na Dunaju Stritarja, v Ljubljani Levstika. Skupni uspeh obeh je po iniciativi Levstikovi dozorelo leto 1866: prvi ponatis Prešernovih, l. 1846 z letnico 1847 dotiskanih Poezij (kot prvi in edini zvezek „Klasja z domačega polja“). In sicer je dobil predznanemu ter tiste čase pri nas naravnost nevarnemu podjetju založnika (Nemca Wagnerja) v Ljubljani — Levstik, ki je sam tudi „priredil“ besedilo Prešernovih umetnin, žal da po popolnoma zagrešenem principu, češ, da smé in celó mora (da reši „čast“ Prešernovo!) subjektivno po svoje opiliti on, Levstik, vseh „trdot“, posebej „germanizmov“ — umetnikov objektivni original, ki nam smé in mora biti dandanes le, kar historičen dokument; zase je na koncu knjige zbral ter res povsem pravilno, ker posebej ločeno od „Poezij“ samih, dodal še „Dostavek nenatisnenih, in tudi že kdaj kje natisnenih, toda do zdaj še ne zbranih pesmi“. Stritar pa je „na Dunaju, meseca aprila, 1866. leta“, in sicer tudi vsled impulza in prigovarjanja Levstikovega, sestavil novi izdaji za uvod prvi poizkus biografije poetove ter „estetsko študijo“ o njegovem delu, ki je bila za tiste čase, kakor je subjektivna ter danes docela zastarela, v našem razvoju res — naravnost epohalna; očitna tendenca njena pa je bilo v prvi vrsti samo to, da obúdi spomin Prešernov v našem slovstvu. „Hotel sem le pokazati, da je res vreden naš Prešeren, da ga ljubimo in se ponašamo ž njim, posebno pa vreden, in to je glavna reč — da ga beremo. Če sem tako slabo dosegel tá svoj namen, tolažim se s poetom, ki pravi: In magnis voluisse sat est.“ Takó je označil svoje delo, svoj prvi nastop za Prešerna, Stritar sam leta 1868.¹⁾

Posledica te izdaje, ki ima na čelu odkrito ime Stritarjevo, Levstikovega pa nikjer, in pa tiste polemike, ki jej je natihoma že l. 1866, javno pa l. 1868 sledila, in ki jo je pričel in bojeval z Dunaja Stritar, ne Levstik v Ljubljani, — z ostro ostjó zoper Koseskega, ki je od l. 1848 kazalo, da hoče postati temelj razvoju našega slovstva,²⁾ — posledica tega je bila zmotna sodba, da je pričetnik dela za Prešerna in posebej tiste ideje, ki je poseben, doslej še vse premalo naglašen znak ter ena izmej temeljnih potez Stritarjeve dobe, Stritar sam.

A bilo je že l. 1852, kó so ob posvečanju Prešernovega nagrobnika peli dné 3. julija v Kranju z Riharjevim napevom pesem sedmošolca Levstika „Na grobu Prešernovem“, solzo mladega poeta na kraj, „kjer — struna mila je umolknila“;³⁾ in bilo je že l. 1854, kó so Levstikove Pesmi prinesle v svet satiro „Ježa na Parnas“,⁴⁾ ki je odločen glas za Prešerna zoper Koseskega, kakor je v verzih pojasnil še istega leta samega prijateljem v domovini poseben Levstikov „List iz Olomuca“.⁵⁾ Leta 1866 pa je dozorelo „Klasje“,

prišla v svet nova izdaja Prešernovih Poezij — kot sad Levstikovega, ne Stritarjevega impulza in prizadevanja!

Prešeren je bil Levstiku vse življenje poseben problem zase; in zavzemal je znaten del literarnega dela Levstikovega — trud njegov za Prešerna; poseben problem, vprašanje zase mora biti torej tudi historiku in kritiku — to delo Levstikovo, ti trudi njegovi, ki so ena komponenta Stritarjeve dobe, in ki so bili vir mnogih tihih, plodonosno rodovitnih impulzov, vplivajočih od ust do ust kot tradicija v literarnem krogu ljubljanskem, ki nam je dal l. 1879 Levčeve životopise slovenskih pisateljev, mej njimi tudi Čopovega in Prešernovega.⁶⁾ Dá, celó Stritarja samega so vzbudili ter nam pridobili prav ti vplivi! A čudno dejstvo je, da v naši knjigi sami, ki nam hrani dokumentov dovolj o Stritarjevem delu te smeri, o todotičnih trudah Levstikovih ni gradiva! V edini in sami kritiki Kleinmayerjeve zgodovine slovenskega slovstva je šele l. 1881 podal nekaj drobtin iz svoje prešernoslovne torbe,⁷⁾ ki pa nikakor ne zadoščajo, da bi si kritik in historik ustvaril kako jasno sodbo o dalekosežnosti in mejah, o globokosti, o smeri, o metodi Levstikovega raziskavanja in dela za problem Prešernov. Ohranilo pa se je v nedokončanih konceptih, v odlomkih nekaj značilnega materijala, ki bi utegnili historiku omogočiti to tako sodbo, ki ga bo zanimal pa tudi kot dokument o tisti dobi našega literarnega razvoja, ki je te koncepte, te fragmente rodila: — kot sozvek, kot pendant torej k Stritarjevi študiji iz l. 1866. Kakor ta, nam bo to Levstikovo gradivo merilo o tem, s čim je Stritarjeva doba pričela, in kakó vezane so jej bile glava in roké, ker ni imela še nikakih virov, dokumentov o Prešernu, tistih dokumentov, ki jih je pričela prav vsled te zadrege svoje, te na svojem lastnem, pričetnem delu preizkušane potrebe z vso vnemo iskati, zbirati in tudi že objavljati prav Stritarjeva doba, dasi šele v Zvonu ljubljanskem. In merilo nam bo tudi, kolik je korak, ki smo ga doslej zmogli v naši dobi mi sami — na podlagi ter s pomočjo izkopanih nam virov, pri nas tako odločno sovražnih in zaničevanih dokumentov, ki pa so nam edini omogočili šele samotvorno misel in samobitno kritiko!

Poizkušal je Levstik, kakor Stritar, oboje: I. da bi spisal „Prešernovo življenje“, le da temeljiteje kakor Stritar l. 1866, kar pa mu je ostalo nedovršeno; II. da bi ustvaril Poezijam nekaj komentar, in sicer od pesmi do pesmi, kakor se vrste v Poezijah Prešernovih l. 1847; ta načrt je iz ohranjenih, čeprav nepopolnih odlomkov še jasno razvideti, ki jih prav radi tega podajam v neizpremenjeni zaporednosti, kakor stojé v rokopisu. Metoda tega Levstikovega poizkusa pa je prava pristna šolska metoda, kakor je bila o tisti dobi ter še kasneje pri nas po gimnazijah v rabi in navadi: gluha za poezijo, slepa za umetnost; izgublajoča se v podrobnih malenkostih, nezmožna, da bi pogledala umetniški ter zaobjela v celoti njegovi dejstvo — kot organizem. Res, — dragocen dokument o duhu dobe!

V Ljubljani, 31. avgusta 1914.

1) IV. kritično pismo. (Slov. Glasnik 1868, 133).

2) Slov. Glasnik 1868, 132/4.

3) Novice 1852, 7. VII., str. 216.

4) Pesmi. Zložil Fr. Levstik. V Ljubljani. 1854. Str. 73/92.

5) Objavil prvič šele Fr. Levstik: Levstikovi zbr. spisi. II. zvezek. V Lj. 1891. Str. 250.

6) Zvon 1879: Odlični pesniki in pisatelji slovenski. (V. Vodnik; Dr. Franc Prešeren [str. 34]; Matija Čop [str. 98]; Simona Rutarja Ivan Vesel-Koseski; Simon Jenko.)

7) Lj. Zvon 1881, 438/445.

Preširnovno življenje.

Da bi pokazal, da nič ne vem, da ne morem nikakor pisati Preširnovnega životopisa, in menda nihče ne sam iz svojega znanja in in iz tega, kar on sam vé, kolikor Slovencev nas je zdaj na svetu, zato sem zložil ta sestavek.

Dr. France [Ksaveri] Preširen, ta dozdej še nedoseženi velikan slovenskega pesništva, porodil se je 3. dan grudnia 1800. leta v Vrbi, ktero sam imenuje, srečno, drago vas domačo, blizu blejskega jezera, kteremu pravi, da je z okolico podoba raja, četrť ure od mogočne slovenske reke Save.*) Pri hiši se je reklo pri Ribčevih, in še pozneje so domači pesniku rekali Ribčev doktor. V lepši kraj narava ni mogla postaviti njegove zibelj, da bi razvila v obilen, čaroven cvet vse kali, kar mu jih je bila v srce zakopala.†)

Njegova roditelja sta bila Simon in Marija. [Pres] Oče mu je pokopan²⁾ v Vodicaх blizu Šmarne gore, mati pa, Svetinka po rojstvu, v Šentruprtu pri — — — —³⁾ (Landskron) na Koroškem, kjer je svoja zadnja leta prebivala pri svojem duhovnem sinu Jurju, kteri je še zdaj živ. Drug Preširnov brat pa je bil uže v tretje[.]m⁴⁾ latinskem razredu umrl. Imel je tudi pet sester, ki so bile vse bistrega uma. Ena izmed njih je na domu omožena, i njé mož se po priimku zove Volk, da, kakor hiša Vodnikovega rojstva, tako tudi Preširnova zdaj več nima njegovega imena. Druga sestra Katra je bila do pesnikove smrti pri njem v Kranji, ena menda še zdaj živi na Koroškem najbrže pri bratu g. Jurju Preširnu. Za drugi dve sestri pisatelju ni znano. Tudi sta opomina vredna pesnikova dva strica France in Jakop, oba duhovnika. Jakop je služil na Gorenškem v Lešah, in potem je bil župnik v Borovnici,⁵⁾ odkoder je šel na počitek na Šmarno goro, kjer še zdaj počiva v hladnej zemlji. France pa je na Savi duše pasel, predno je bila ondi župa (fara), potem je bil premaknen na Goričico; v počitku pa je živel na Skaručini, kjer je tudi umrl. Pravijo, da nobeden iz njiju ni imel posebno bistre glave, česar pa ni mogoče pritegniti, vsaj pri enem izmed obéh ne, ker teh dveh stricev eden je naglo videl, kako in kam bi utegnil zaiti naš takrat mladi pesnik, in zato mu je rekel: „France, umen si, umen, pameten pa ne!“ Te besede so se do zdaj napak [pril] v usta pokladale bratu Jurju. Bodi pa tudi resnica, da ta dva Preširna nista imela [pobes] posebne duševne zmožnosti; ali gotovo sta bila dobrega in veselega srca, in morda uže tedaj sta budila v pesniku, kteri se je teh dveh mož gotovo rad držal v mladosti, ako smemo soditi po njegovem značaju, tisto šalo, ktera mu je pozneje tako gladko

*) Za umevanje tiska treba pripomniti: besedilo mej dvema pokončnicama so kesnejši popravki ali dostavki na d črto ter prvim tekstom; v oglatih oklepajih stoječa mesta so v rokopisu prečrtana. — Pisne hibe sem v ponatisku popravil ter jim dodal pripombo pod črto.

†) Ali je bil najstarejši sin? (Levstikova pripomba ob robu rokopisa.)

2) Rokopis: pokapan (= Pisna napaka).

3) Na mestu teh pomišljajev je v rokopisu praznina; Levstiku ni bilo pri rokah slovensko ime koroškega kraja, pa ga je nameraval tu pripisati, ko ga dobi.

4) Najpreje je tu stalo: v tretjej — sc. šoli.

5) Rokopis: Barovnici.

tekla v pogovorih in tudi v pesmih, kjer je pa jej po bridkih izkušnjah svojega živjenja dodajal grenko, zasmehljivo zabavljičo. Zanimljivo je tudi, če prav za prav tudi semkaj ne spada, kakó so ta dva Preširna v domačej župnej učilnici nemčili na Rodinah, od koder se je župništvo potlej premeknilo [v] [na] Breznico. [Eden izmed nju] [France] je v učilnici govoril slovenski, in brzo je bil kaznovan, da je moral nesti leseno tnaló daleč domú v Vrbo, in potem jo zopet prinesiti nazaj. Otrok prijoka domú s tnalom, ali oče ga potolaži: saj potrebujemo drv; France nič ne jokaj! in vzame sekíro, pa razcépi tnaló. Drugoč pa učitelj zopet za isti greh enega izmed stricev pošlje z beraškim košem, naj gré v bogaimé prosit v [vas] Smokuč, ki je blizu Rodin. Učénček ide ves boječ in sramežljiv k Resmanu, ki je bil Ribčevim v rodu. Resmanovi pa revežu v koš nalože [mnogo] koruna, repe in korenja, ter potolažijo ubogo dete. Obé prigodbi sti resnični, in živiti še zdaj v narodovih ustih. K temu ne dostavljam nič, ker vsak razumen bralec umeje sam, kaj basen uči.

Posebno Preširnova mladost je skoraj čisto malo znana, ali vsaj zeló dvomno so zaznamovani koraki njegovih cvetočih let.

Ni gotovo, ali je kaj domá v učilnico hodil ali ne, pa vse je resnici podobno, da ne, ker beremo, da se je 1808. [šolsko] leto⁶⁾ bil šel v Ribnico učít, kjer je tačas bil za dekana tudi nek Preširen, ki je s pesnikom bil v daljnem rodu. Pišejo, da se je v Ribnici pridno učil, da so mu za darilo poklonili francozki slovár; ker tedaj so pri nas vladali Francozje. Ali koliko časa je bil v Ribnici? Beremo, da samo 1808. in 1809. leto,⁷⁾ potem pak, da je šel na ljubljansko gimnazijo, kjer je bil zmerom drugi premijant, da-si je zaslužil prvo mesto, a vselej ga je izpodrinil kak plemič. Moral bi torej bil gimnazijo dovršiti uže na konci 1817. leta, pa vendar pravijo, da je jo dovršil 1822. leta. Kaj je delal? Dve leti gotovo ni drgnil v nobenej učilnici klopí, kjer je vedno bil drugi premijant! Zanimljivo bi tudi bilo zvediti, kako mu je šla v sedmjej šoli v glavo matematika, ki je neprijateljica vsacega pesnika. Če tudi štejeemo, da je v Ribnici bil 1808., 1809., 1910. in 1811 leto, da je tamkaj torej dovršil vse štiri normalske⁸⁾ razrede, pa še celó potem bi v Ljubljani bil moral dovršiti modroslovsko učenje na konci 1819. šolskega leta. Dokler ne dobimo boljših poročil, moramo soditi — ali prav ali napak, tega ne vem — da [je] bil [štiri] [tri] leta v Ribnici, kamor je bil pa še le 1810. šolsko leto prišel, in potem je 1814. leto v Ljubljano v zadnji razred normalske učilnice, ker v Ribnici so še dan denes le trije normalni razredje, in dvomim, da bi jih takrat bilo kaj več. Po tacem številu je 1815. leto prestopil v gimnazijo in 1822. leto dovršil ljubljansko učenje. Morda bi utegnil kdo opomniti, da tako star se menda vendar ni začel učiti, ker po tacem številu je v desetem letu stopil v abecedni razred. Odgovarjamo: pri nas ni prav nič nenavadnega, da otroci tako pozno jemó hoditi v učilnico, kajti često se primeri, da roditelji sina celó ne menijo dati od doma, pa kar pride kaka okolnost, kak stric, ali kak duhoven, ki presukne roditelje. Koliko imamo tacih izgledov! Še dan denes vem za mladenče,

6) Najprej je tu Levstik zapisal: 1807. leta . . . , a potem popravil: 1808. [šolsko] let[aj]o . . .

7) Tu je prištal L. nad besedilo opazko: 3 klasi v Ribnici.

8) Rokopis: narmalske.

ki so uže po cestah vozarili in z bičem pokali, potem izvrstno končali vso učenost. In če za Preširnom idemo po sledu njegovega življenja, moramo reči, da se je njegova pevska žila in tudi največja strast njegovega srca pozno obudila, in sicer je njegova prva pesem natisnena v l. Čbelici 1830. leta. [Mogoče je sicer, da je poprej kaj pel, ali gotovo ni, o čemur bodemo pozneje govorili.⁹⁾ Preširen je ljubiti in peti začel, [v — — — ko mu je 30. leto predla Parka¹⁰⁾ ko drugi uže nehavajo, in torej, menim, smemo po vsej pravici soditi, da [mu] je [pozno] v vseh okolnostih bila pozno dana prilika, po kateri si je mogel začeti um in srce izobraževati. Če je pa toliko časa dušno in telesno moč ohranil slavni Göthe, ki je uže v prvi mladosti jel peti in uživati, doklej bi Preširnu bilo srce in teló [kr] ostalo krepko, da [ga] ni usoda zagnala

— na poti ga temotne,
Kámor sreče ga tegotne
Gnal nemili je ukaz.

Preširen je šel 1823. leta na Dunaj, kjer je ostal [1823., 1824., 1825.] pol šesto leto, in sicer 26. marca 1828. leta popoldne o petih je imel izpraševanje, po katerem je bil povzdignen za pravoslovskega doktorja, in 27. marca je dobil diplom. Še tisto leto se je vrnil v Ljubljano, in menil je stopiti v državno službo; zato je šel k c. k. kamornej prokuraturi za konceptnega praktikanta. Toda z glavarjem [si] menda ni bil na roke,¹¹⁾ ker je Preširna preskočil in za adjunkta namestu njega postavil mlajšega uradnika Ulepiča, ki je bil pozneje ministerski svetovalec¹²⁾ [na Du] v Zagrebu, potem dobivši plemstvo naposled [v Lj] za cesarskega namestnika v Ljubljani, kjer je tudi umrl.¹³⁾

Preširen je to službo pustil in šel zopet na Dunaj, kjer se je dal vprašati, [za] da bi mogel biti zavetnik, in potem je stopil v pisalnico dr. Krobata, pri katerem je ostal, dokler se[n] ni preselil v Kranj. Soditi je, da je bil stopil v državno službo precej 1828. leta, ali doklej pa je ondi ostal zopet ni dognano, kakor tudi ne, [18] kdaj je prav za prav stopil k dr. Krobatu. Le toliko je gotovo, da je 1835. leta bil položil prošnjo, da bi smel sam za-se zavetovati v svojej pisalnici, in ker mu to ni bilo dano, zato je spisal tisto grenko zabavljico, katere se pravi „Nebeška procesija“. Potem se je 1848. leta preselil v Kranj, kjer je bil samostalen — ali da bi tako ne — še le zadnje leto pred smrtjo, kajti 8. februarja 1849. leta se je prestavil iz tega sveta. (O spominku.)¹⁴⁾

Nalašč sem čestitim bralcem podál najprvo ogrodi njegovega telesnega življenja, posebno zató, ker sem hotel pokazati vrzéli, ktere mora Preširnov životopisec zagraditi z gradivom, ktero si pa mora nabrati iz pravih, zanesljivih ust, in sicer je zdaj uže zadnji čas, ker vsi njegovi vrstniki so

⁹⁾ Ta stavek je L. pripisal ob robu.

¹⁰⁾ Ta nad besedilo pripisani dostavek ima za „v — — —“ praznino. Morda je nameraval Levstik dodati tu letnico ali pa kraj? Morda je imel v peresu besedo „v dobi“; a te oblike so se takrat bali, pa jo je Levstik nameraval kakó presukniti?

¹¹⁾ Najprej je L. zapisal: Toda njegov poglavar menda mu ni [šel] bil na roke [bil],...

¹²⁾ Rokopis: svetovalec (pisna napaka).

¹³⁾ Tu je konec prve pole. Na novi stoji na vrhu kot nekaj naslov: Preširen.

¹⁴⁾ To besedo si je L. kesneje v oklepajih pripisal tu sem, da opozori samega sebe, naj bi tu še dodal nekaj o „spomeniku-nagrobniku“. (Kranj: l. 1852.)

ostaréli in umirajo. Menim, da na tem mestu smem tudi povedati, za ktere gospode ali gospé sem slišal govoriti, da še marsikaj vedó o njem. Ti so gg.: Miha[e]l Kastelec, biblijo-tekar v Ljubljani, Juri Kosmač skriptor v Ljubljanskej knjižnici, Anton Babnik (kaj je?), gospa Filibrunova v Ljubljani, potem sestra pesnikovih duhovnih stricev, živoča v Ljubljani, stara morda uže kacih 83 let; znana je povsod po imenu „mala Lénčica“; posebno ta bi utegnila marsikaj zanimljivega vedeti, naposled Preširnové sestre, kolikor jih še živí; gotovo tudi njegov brat g. Juri Preširen, ki morda bi najboljšé vedel za razne letnice; povprašati bi se moralo tudi v Vrbi, kjer je bil pesnik rojen.

V[e]rjímó se zdaj zopet k Preširnu. V življenji vsacega velicega človeka sta oče in mati dvé najvažnejši osobi, ker mati prve besede otroku poklada [na] jezik in prve misli mu cepi v srce; ona budí v njem prve čute, njena ljubezen je prvo solnce, ktero mu dušo tako dobrotno greje; oče pak je njegov prvi učitelj, kar še tiče uma, njegov prvi zakonik, razlagajoč mu, kaj je prav, kaj ne; otrokove, vzlasti sinove oči so obrnene v očetov obraz, kadar koli ga mtijo kaki dvomi, kadar koli njegov mladi um česa ne more objeti. [In pos] Prvih čutov, [nedolžne,] cvetne mladosti se ne more noben človek do groba iznebiti, posebno pa ne tako živočutno srce, kakoršno mora imeti pevec. Kdor je bral Göthejev životopis, [temu] ni treba, da bi mu to reč obširneje razkladal. I prav o Preširnovih roditeljih ne vemo nič, ali vsaj zvedeli nismo še nič, kar je pa gotovo še mogoče. O njegovih dveh stricih smo uže govorili. Enako važno je vedeti, kacega značaja so bratje i sestre, ker so bili njegovi pajdaši od tistega dné, ko se je porodil in pa do ure, ko je slovo dal očetnej hiši. Kajti če imajo do celih narodov tóliko moč tiste reči, ktere jih vedno okrožavajo, koliko moč morajo [še] le imeti do posameznega človeka! Kaj zanimljivo bi tudi bilo zvedeti, kak mož je bil tisti ribniški dekan Preširen, pri katerem se je naš pevec najprvo učil. Opomniti pa moramo te važne okolnosti, da [mu] je bila [prav] za prvo stopinjo njegovega [iz]obraževanja namenjena prav Ribnica, kraj obíle, izvírne, čisto slovanske šaljivosti, Ribnica, ki bođe slula široko po svetu, kadar se natisnene dadé na svítlo [njeg] njene krasne šaljive pripovedke, za ktere bi skoraj djal, da pojdejo po svetu prestavljene, kakor srbske pesmi. Pa vendar pravijo, da se nikdar Preširen rad ni opominjal tega tako pohlevno šaljivega kraja. Morda zató, ker je bil, kakor Gorenc, resnejši in ponosnejši, pa se z otroki tega kraja ni hotel dosti pečati, za kar so ga morda sem ter tje morda ščipali in dražili po svojej navadi, in tako je mogoče, da se je v njegovem srcu tedaj uže budila tista žila grenke žolči, iz ktere so pozneje [čas]i tekli tako bridki zaničljivi sarkazmi. V Ljubljani je zgodaj čutil grenko resnico, da svoj plašč po sapi sreče zastonj obrača, kogar je v zibeli vídela berača, ker so ga v časti vedno izpodpirali bogatejši otroci slovečih plemenitašev, da-si je pričala vsa njegovi součenci,¹⁵⁾ da bi on zaslužil prvi biti. Učitelji često ne vedó, ali neté vedeti, kako zeló ranijo mlado srcé, ako mu ne podadé zasluženega plačila. Mogoče je, da moramo uže tukaj iskati začetka tistega črta na človeštvo, kteri je potem do smrti tlel v pesnikovem

¹⁵⁾ L. je tu v mislih izpremenil osebek sredi misli. Prvotno je pač nameraval reči: je pričala vsa ... šola, a ob besedi njegovi je vzel drug subjekt součenci, dopovedek pa konštruiral s prvotnim osebkom.

srcu,¹⁶⁾ in tiste ciniške zanemarjenosti poznejših let; mogoče torej, in prav jako resnici podobno je, da je v njegovih prsih to rano zacétil še le zeleni grob. Nekoliko vračila za to grenko izkušnjo mu je moralo to biti, ker je v četrtem latinskem razredu imel [Vod] za učitelja slavnega Vodnika, ki je v njegovem srcu bil tudi pustil krepko seme, katero je pozneje rodilo tako obilo, krasno sadje, ker si nikakor ni mogoče misliti, da učitelj, ki je sam pesnik, ne bi v srcih svojih poslušalcev budil ljubezni do te božje umetnosti, [za] katero je sam ves goreč.¹⁷⁾ Zadnja leta 1821. in 1822. je bil tudi slavni France Ksaveri Richter njegov učitelj. [Posebno važno bi tudi bilo zvedeti, kdo izmed součencev so bili njegovi prijatelji.¹⁸⁾ Preširnovi roditelji menda niso bili posebno imétni, ker ga je podpiral zdaj i tudi še pozneje njegov [dobrodelni, gostoljubi] stric Jakop, o katerem smo uže govorili, in tudi pesnik sam si je posebno zadnji dve leti pomagal, ker je druge podučeval. Tako se govori da tudi hodil¹⁹⁾ učít v špitalske ulice v tisto²⁰⁾ kjer vidimo dan denes prodalnico gg. Malnarja in Majarja, k bogatemu trgovcu, [Pr] kateremu se je reklo Primec. Tu neki da se je [uže tedaj] zaljubil v svojo učenko Julijo, kar, [če je res,] gotovo njega ni prvega zadelo, i zadnjega tudi ne. Ali jaz bi se o tem predrznil dvomiti, ne zató, da bi njegov značaj obranil tistih pobožnih duš, kterim se ali zarad hinavstva ali zarad prevelike njihove svetosti taka ljubezen zdí Bog vedi kako hudodelna, da-si bi je sam jaz ne mogel zagovarjati, kar se tíče njene nravnosti, ko bi ne bila tako čista, kakoršna je bila Preširnova, če je res ljubil, ker še veliko pozneje, ko se je Preširen uže bil [i]z Dunaja povrnil, neki da je izvoljenka njegovega srca rekla, da za vso pesnikovo ljubezen ni vedela nič, kar bi se pa dalo zopet kaj težko verjéti, ker ženske so v tej stvari posebno bistrovidne. Ali to naj bode, kakor koli hoče, druge okolnosti so, ki glasno pričajo, da vse to ni res, ali če je res, da takrat ni v Julijo bil zaljubljen. Morda bi [me] kdo zavrnil: Preširen je tedaj bil 19 do 20 let star, kak čudež je torej, ako se mu je srce vnélo? Temu vprašanju odgovarjam z drugim vprašanjem: ali je Preširen takrat naredil kako pesem? Znana gotovo ni nobena, in njegov součenec g. Babnik trdi, da je začél peti še le, ko je prišel z Dunaja. Vsak zaljubljen mladenič pa iz šestega,²¹⁾ sedmega in osmega razreda pa, če tudi ni pesnik, vendar si ne more kaj, da bi ne zasédel pegaza, kakó si torej moremo misliti, da je molčal sam Preširen, ki je imel tako bogato pevsko žilo, če je res bil zaljubljen in sicer v Julijo, katero je pozneje, ko je zarés bil zaljubljen vanjo, ovenčal z nesmrtno slavo? Torej v Julijo Preširen takrat ni²²⁾ mogel [nikakor] biti zaljubljen. Res je žalostno zadosti, da celó ta tako važna stopinja njegovega življenja ni do dobrega znana, in torej tudi ni gotovo, da je takrat hodil k Primčevim učít. Ali torej Preširen v teh letih nikakor ni bil zaljubljen? Temu vprašanju odgovarjam s nesmrtnim Shakspearjem, ki v tregedii,²³⁾ ktera diše samo

ljubezen, o kateri Lessing pravi, da je jo sama ljubezen pomagala pisati, Romeja ne pripelje precej k Julii, ampak nam ga uže poprej zaljubljenega kaže. Toda med ljubeznijo in ljubeznijo pa je velik razloček. Tudi Preširen je poprej bil lahko zaljubljen, in tudi za gotovo znamo, da je bil; a tiste ljubezni, ki mu je kešnje rodila toliko nesmrtnih pesmi, ki mu je pa tudi kupo živénja polnila z bridkim strupom, takrat še ni čutil. Da je Preširen bil zaljubljen uže v Ljubljani, predno je šel na Dunaj, priča njegova asonanca: „učenec“, ktera²⁴⁾ [rvič natisnena v „Čbelici“ zaljubljenca imenuje „mladega učenca filozofije“, njegovej ljubici pak pravi „lepa Rez[ilka nemškuta“, kar nam priča, da je ta Rezka morala biti [najbrže] kaka ljubeznijva Heba, ki je nektar sladke pi-jače modroslovcem priljudno točila, morda pa tudi kaj družega. Tudi ne gré misliti, da je Preširen to pesem naredil na zgodbo, ktera se je komu družemu pripetila, ne pa njemu, ker naš pevec je imel v svojem srcu, svojih čutih²⁵⁾ dovolj gradiva za pesmi, torej mu ni bilo treba iskati drugod, česar je domá imel na prebítek. Dalje tudi menim, da je bil to pesem najprvo nemško naredil, ko je bil še učenec, in še le po osmih letih je jo ali prestavil, ali še brže predelal v naš jezik, česar bi gotovo ne bil storil, ko bi se ne bilo njemu samemu prigodilo to, kar poje; tudi je mogoče, da je jo še le potlej zložil [s]lopominjáje se prelepe nemškute. Edina Preširnova pesem je torej ta, ki se za-njo ne vé, [kdaj] ali so njene misli iz peresa tekle pred dunajskimi leti, ali potlej. Za drugo Preširnovu ljubico, [če o Dunaji čisto molčimo, ker nemamo dat,] priča „povodnji mož“, v katerem se slavi Urška, ali kakor jo kešnje imenuje, Zalka, ki je bila hči necega krčmarja na Dolenskeje cesti, potem pak se je bogato omožila. Da je va-njo res bil zaljubljen, trdijo priče, ki še živé, in tudi pesem uže sama pripoveduje, da je najbrže narejena iz jeze, ker o nekej priliki ni hotela Urška-Zalka ž njim plesati, in zato je bil po-njo prišel „povodnji mož“, kar naj bi vedno opominjalo, kako nevarno je dekletom pesnikovo maščevanje. Tudi pesem „dohtar“ najbrže ni zložena o Julii. Gotovo je torej, da je Preširen bil zaljubljen, predno je poznal Julijo, toda zaljubljen kakor Shakspearjev Romejo, predno je videl [svoj] vzor ženske lepote.²⁶⁾ Da se pa tudi Preširnu ni zdelo prava²⁷⁾ ljubezen vse to, kar je do zdaj čutil za ženski spol, priča njegova pesem „p[e]rva ljubezen“, ki jasno priča, da v njej govori o Julii, ker pravi, da se je va-njo zaljubil zadnji petek v postu t. j. veliki petek in sicer, kakor pripoveduje 35. sonet [1833. leta] ob desetih v Trnovem, ko je ogledoval božje grobe. Preširnovi pesmi pa niso hinavstvo, ker on je pisal, kar in kakor je čutil — še predokrit je bil, kar mu je navrnílo mnogo črta in [ma] obilo sovražnikov. Kdor se je kolikaj pečal s Preširnom, precej lahko vídi, ktera pesem Julijo poje, ktera ne, ker pesmi, zložene na hvalo družih deklic, imajo vse nekoliko šaljivosti, kar je pa Juliih, tega nima nobena. Še bi mogoče bilo tako-le [me] zavriniti [me]: morda pa je Preširen uže v Ljubljani vendar kaj čutil za Julijo, toda iz teh čutov se je živi plamen obudil še le potem, ko se je vrnil z Dunaja? Ni mogoče, ker temu se ustavlja uže same Preširnovi pesmi, ki o tej stvari nič ne govore, česar bi Preširnov odkriti značaj

¹⁶⁾ Prvotno je zapisal L.: tistega črta, kteri je potem do smrti na človeštvo tlel...

¹⁷⁾ Prvotno: umetnosti, ktere je sam ves poln.

¹⁸⁾ Ta stavek je L. kesneje pripisal besedilu na rob z znamenjem da tíče na to mesto.

¹⁹⁾ Izpuščeno: je ... hodil učít ...

²⁰⁾ Izpuščeno: hišo.

²¹⁾ Rokopis: sestega.

²²⁾ Tu je konec druge pole. Tretja ima spet na čelu naslov ko pola druga: Preširen.

²³⁾ Čitaj: z nesmrtnim ...; in tragedii ...

²⁴⁾ Rokopis: ktere; očita pisna hiba.

²⁵⁾ Prvotno: s svojim srcem, svojimi čuti ...

²⁶⁾ Tu je nad črto L. dodal kesneje še opazko: in tega tudi Preširen Julii ne tají (gazela 4.)

²⁷⁾ Rokopis: pravo; lapsus calami.

gotovo ne bil zamolčal, in 5. gazela, ki je bila 1833. leta v „lirskem [i]Listu“ prvič natisnena, pravi na ravnost: Med otroci si igrala, draga! lani — čas hití! Letos že unemaš srca po Ljubljani — čas hití. Do zdaj pa menda še nihče ni dvomil in tudi ne bode, da Preširen v gazelah poje o Julii. Koliko je torej morala biti stara? Preširen sam odgovarja v pesmi „dohtar“, da 16 let. Edina ta pesem o Julii ima humor, ker takrat, [menda, je] ko je jo pisal, menda je še upal; da je pa o njej priča čut, ki je prisrčen i živ, živější od čuta vsake pesmi, ktera ni o Julii. 1822. leta, ko je Preširen hodil v osmo šolo, je torej Julija bila 6 let stara, in v tako dete se 22. letni mladenič nikakor ne more zares zaljubiti. Mogoče torej, da je Preširen hodil k Primčevim učiti, ali v Julijo takro²⁸⁾

²⁸⁾ Tu Levstikov rokopis preneha sredi besede in strani Misel kaže, da si je tu stavek dopolniti: ali v Julijo takrat še ni bil zaljubljen. Članek skonča torej z vprašanjem o letu, kdaj je nastopil v Prešernovem življenju in razvoju Julijin vpliv. Po takratni sodbi torej z letom 1833.

V obrambo. Saj sem pričakovala, da bom za hrvaško prireditve „Najboljih slovenskih novel“ dobila od svojih milih rojakov nekaj brc in psokv. In res zgodilo se je. Petnajst let je, kar pišem ali tiste vzpodbudne besede, ki mi jih je privoščila moja domovina, bi lahko seštel na prste; pohvalil me je pa do zdaj javno en edini Slovenec. Bil je to dr. Prijatelj in še ta je napisal tistih pet šest vrstic nemški (v Öster. Rundschau.) Hvala mu! Da je vseeno ostalo še nekaj slovenskega čustva v meni, niso torej nikakor zakrivili slovenski literarni kritiki, priznam to odkrito. Mogoče je seveda, da bodo enkrat po moji smrti tudi Slovenci imeli vsaj toliko slave in ljubezni za me, kakor je imajo zdaj za pokojnega Štajerca, Božidarja Flegeriča. Nisem nevoščljiva siromaku zaradi kamnitega spomenika, ki so mu ga postavili na grob, ali morda je kriva moja slaba ženska duša, da bi od svojih rojakov želela še živa in zdrava nekoliko ljubeznjive in tople dobrohotnosti, le nekoliko dobrohotnosti, in potrpežljive pravičnosti za svoj trud. Nisem častihlepna, to ve vsak, ki me nekoliko pozna, ki pozna vsaj eno desetino mojega dela. Tudi one moje anonimne žurnalistične tlake, s katero skušam na Hrvaškem in drugod služiti svojim idejam.

Še sama nimam v evidenci vsaj tistih brezštevilnih feljtonov, pisanih o Slovencih, člankov in prikazov, s katerim služim tiho in skromno interesom svojih rojakov, ki imajo za me, ne vem zakaj in kako, tako prebita malo simpatij.

Kritika dr. Jož. A. Glonarja v 1. številu „Slovana“ o hrv. prireditvi „Najboljih slovenskih novel“ mi je zopet živ dokaz te čudne nepojmljive antipatije. Če bi gospod doktor sam kedaj kaj podobnega delal in sestavljal, bi me sodil pač mileje. Teorija in praksa sta dve stvari, ki redkokdaj v slogi živita skupaj. V podobni zbirki je treba nekakega vsaj površnega historičnega pregleda in razvitka. Ob enem naj bo v zbirki zastopanih čim več pisateljev, zato morajo biti novele kratke. Trdina, vem, da ima boljše stvari od „Vedeža“, ki je zastopan v knjigi; dobro ga poznam, saj sem več njegovih stvari prevedla na nemško. Ali vse so daljše, osobito tiste, ki bi se naj posebno za Hrvate vpoštevale v prvi vrsti. „Vedež“ ni preobširen in riše perijodo slovenskega narodnega prebujenja, ki mora zanimati tudi Hrvate. Glede Levstikovega „Krpna“ se ne bom zagovarjala, prevedla sem ga res po dr. lešičevi izdaji.

Gospod dr. Glonar me psuje zaradi mojega uvoda o slovenski novelistiki. Taki uvodi za popularno zbirko in popularno biblioteko morajo biti pisani zanimivo. Vsekakor je pobudil uvod, tak kakor je, pri Hrvatih, več zanimanja, kakor bi ga bilo filološko pravilno suhoparno razkladanje in modrovanje brez smoka in cmoka. Da je bila prva slovenska knjiga Trubarjevo sveto Pismo sem — Bog mi grehe odpusti — čitala svoj čas menda ravno v „Slovanu“. A če je članov družbe sv. Mohorja „okoli“ ali „čez“ 80.000, to tudi ni tak naglaven greh, da ga me mora biti sram. Pač pa je ne le za šalo ampak v resnici lahko sram g. Glonarja, da ne pozna tistega prekrasnega Cankarjevega romana, v katerem je opisal pisatelj z nedosežno lepoto življenje svoje matere.

„Gospa so nekoč čuli nekaj zvoniti“ me zasramuje dr. Glonar. Ne, gospod, jaz sem prečitala celega Cankarja in tisti roman, ki ga toliko hvalim, — in je poleg „Hlapca Jerneja“ za moj okus najdivnejše delo slovenske literature, — sem pred leti celega prevedla na nemški jezik in je izšel v praški „Politik“. Tisti roman se imenuje „Na klancu“, če se Vam mora povedati to tako natanko, gospod doktor.

(Konec prihodnjič.)

